

V ZÁUJME VEDY A VLASTI / NÁRODA

Podoby spolupráce medzi slovenskými a maďarskými historikmi
na konci 19. a začiatku 20. storočia¹

ALICA KURHAJCOVÁ

KURHAJCOVÁ, Alica. In the interest of Science and the Homeland/
Nation. Forms of Cooperation between Slovak and Hungarian (Magyar)
Historians at the End of the 19th and the Beginning of the 20th Centuries.
Historický časopis, 2026, 74, 3, pp. 471-502, Bratislava.

The study builds on the work of Slovak and Hungarian literary historians from the second half of the 20th century who drew attention to isolated cases of Slovak-Hungarian literary and scientific contacts in the 19th century, either through specific examples or by publishing correspondence and sources in the form of an anthology. Its aim is to deepen research into Slovak-Hungarian contacts in the field of historiography. With regard to the differing development of national historiographies, it seeks to clarify the reasons for, and forms of, cooperation between Slovak and Hungarian (meaning ethnic Magyars) historians from the last third of the 19th century to the beginning of the 20th century. Another issue that can be explored by analysing their correspondence and writing activities is the extent of interaction and transfer between these two national historiographies. The study is based on the main thesis that power was unequally distributed (at least in terms of the institutionalization and professionalization of historical science) and that there were different, if not antagonistic, conceptions of state and national history (influenced by official state ideology and the differing views of the representatives of these two nations regarding the development of the state and nation). Similar to Hungarian politics and the symbolic public space (memory politics), the field of historiography also witnessed a clash between two cultures at that time: the dominant Hungarian/Magyar culture and the marginalized Slovak culture. Therefore, we were interested not only in the framework and direction of cooperation between historians, but also in the reasons behind it: was it in the interest of developing science, or was it intended to serve a particular purpose, such as patriotic and national interests?

Keywords: Historiography. Slovak-Hungarian scientific relations. The Kingdom of Hungary. Correspondence. Pavol Križko, Sándor Szilágyi, József Szinnyi Sr.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2026.74.3.4>

1 Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu APVV-22-0205 *Problémy dejín historiografie a myslenia o dejinách na Slovensku*, riešeného autorkou na Katedre histórie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

„Keď sa zamýšľame nad pomerom medzi slovenskou a maďarskou historiografiou“, týmito slovami začal roku 2009 svoju úvahu o povahe (slovenských) dejín historik József Demmel, „streťávame sa s dvoma nevyhnutnými dilemami. Jednou z nich je otázka vzťahov. Hoci potreba zbližovania medzi oboma historiografiami nie je nová, inštitúcie na udržiavanie profesionálnych kontaktov a spolupráce dlho neexistovali [...]. Druhým problémom je otázka asymetrie, ktorá sa prejavuje nielen v odlišnom spôsobe interpretácie minulosti alebo v tradíciách profesie, ale aj v dosahu histórie na súčasnosť, v neakceptovaní výsledkov druhej strany alebo aj v getoizácii výskumných oblastí.“²

Oba naznačené problémy – otázka vzťahov a otázka asymetrie – sú prítomné aj pri skúmaní problematiky vedeckých kontaktov slovenských a maďarských historikov v období dualizmu, ktorým sa tu mienime bližšie venovať. Pokiaľ ide o spracovanie problematiky, štúdia do istej miery nadväzuje na práce slovenských a maďarských (literárnych) historikov, ktoré už v druhej polovici 20. storočia poukázali – či už na konkrétnych príkladoch,³ alebo vydaním korešpondencie či dokumentov v podobe antológie⁴ – na ojedinelé prípady slovensko-maďarských literárnych a vedeckých kontaktov v devätnástom storočí. Jej cieľom je prehĺbiť výskum problematiky slovensko-maďarských vzťahov v oblasti historiografie a priority, s ohľadom na asymetrický vývin národných historiografií, objasniť dôvody a podoby spolupráce medzi slovenskými a maďarskými historikmi od poslednej tretiny 19. do začiatku 20. storočia.

Podobne ako v uhorskej reálnej a symbolickej politike, t. j. politike pamätí, aj na poli historiografie dochádzalo v danom období ku konfrontácii dvoch (národných) kultúr – dominantnej (maďarskej) a marginalizovanej (v tomto prípade slovenskej). Preto hlavnou tézou, z ktorej vychádzame, je myšlienka o nerovnom rozložení síl historiografií, čo sa od začiatku prejavilo prinajmenšom vo výrazne odlišnom stupni inštitucionalizácie a profesionalizácie historickej vedy. Na zreteli treba mať aj to, že v dobe, keď medzi sebou súperili elity moderných nacionalizmov, históriu, t. j. vlastné národné dejiny, často využívali ako zdroj a nástroj na zdôvodnenie svojich ambícií a práv na národnú existenciu.

2 DEMMEL. „Egész Szlovákia elfért egy tutajon...“. *Tanulmányok a 19. századi Magyarországon szlovák történelméről*. Pozsony 2009, s. 13-14.

3 BOKES. Szlovák témák és szlovák munkatársak jelentkezése a Századok hasábjain (1867 – 1918). In *Századok*, 1968, roč. 102, č. 3-4, s. 649-655; SZIKLAY a CHMEL, ed. *Tradície a literárne vzťahy. Zborník z konferencie o vzťahoch slovenskej a maďarskej literatúry v Smoleniciach v dňoch 17. – 18. nov. 1969*. Bratislava 1972; MIHÓKOVÁ. Maďarská historiografia o Slovákoch a o Slovensku do roku 1918. In *Historický časopis*, 1981, roč. 29, č. 1, s. 84-90; KÄFER. *Vzájomnosti slovensko-maďarské*. Budapest 1984.

4 CHMEL, ed. *Literárne vzťahy slovensko-maďarské. Dokumenty z 19. a zo začiatku 20. storočia*. Martin 1973.

V slovensko-maďarskom prípade do seba narážali federalistická a centralistická koncepcia riešenia národnostnej otázky. Rozdielne očakávania a predstavy maďarských a slovenských elít o vývine uhorského štátu a ideí národa sa premietali aj do odlišného, neraz až antagonistického výkladu štátnych a národných dejín. Dôkazom toho, že ani odlišné interpretácie a koncepcie dejín im nebránili medzi sebou komunikovať a nadviazať istú formu spolupráce, je pracovná korešpondencia medzi predstaviteľmi maďarskej a slovenskej historiografie z obdobia dualizmu (ako aj ich publikačná činnosť a ohlasy na vydané diela).

Pri analýze ich vzájomnej korešpondencie nás preto zaujímalo nielen to, v akých rámcoch a smeroch spolupracovali, ale aj prečo, za akým účelom: 1. Dialo sa to v záujme vedy, jej obohacovania a rozvíjania? So zámerom dopracovať sa k historickej pravde, k novým historickým poznatkom, v snahe uplatniť vyvážený, objektívny prístup pri výskume rôznych aspektov z dejín Uhorska? 2. Alebo sa sledovali a presadzovali vlastenecké a vlastné národné záujmy na úkor vedeckosti, nestrannosti a objektivity? Keďže sa však po dôkladnom zvážení dostávame k premise, že jedno od druhého sa nedá v danej dobe celkom oddeliť – historickú vedu ovplyvňovali fenomény doby, medzi nimi aj formovanie moderných národov a ich súperenie –, môžeme si položiť skôr otázku, ktorý z dvoch aspektov prevážil v profesionálnom vzťahu maďarských a slovenských historikov: vedecký či vlastenecký/národný?

Pokiaľ ide o slovenskú historiografiu, ukázalo sa, že do komunikácie s centrom, t. j. s maďarskými historikmi inštitucionálne ukotvenými v Budapešti vstupovali dve skupiny historikov: historici hornouhorskí (hornozemskí) a dolnozemskí. Kým u prvých prevládala tendencia vyčleňovať sa z uhorsko-maďarského rámca, vystupovať ako osobitná entita s vlastnou národnou koncepciou dejín, tí druhí sa doň viac-menej prirodzene začleňovali, integrovali. V tomto štádiu výskumu sa zameriame na prvý okruh – osobnosti, ktoré boli zviazané s hornouhorskými župami (územím dnešného Slovenska) alebo v nich dlhšie pôsobili – ako učitelia, kňazi, redaktori či úradníci; identifikovali sa s ideou slovenskej národnej osobitosti a aj sa usilovali publikovať texty či vyvíjať kroky v záujme podpory slovenskej národnej vedy a kultúry. Ich spolupráca s centrom vykazovala iné kvality ako spolupráca historikov, ktorí síce pochádzali zo slovenského etnicko-jazykového prostredia (a ani s ním nepretrhli väzby), no počas kariéry sa identifikovali s uhorskou, ak nie rovno s maďarskou historiografiou. Aj z toho dôvodu nateraz bokom ponechávam plodných historikov dolnozemskej historickej spisby, akými boli Ľudovít Haan a Michal Žilinský, ktorých historiografické práce, kariéra a spoločenská angažovanosť boli bezpochyby prirodzenejšie previazané s maďarským (jazykovým) prostredím.⁵ Obaja totiž „zaujali pozície

5 K historiografickej spisbe Ľ. Haana a M. Žilinského, ich kontaktom s maďarskými a slovenskými (hornozemskými) historikmi pozri: KMEŤ. *Historiografia dolnozemských Slovákov*

na priesečníku maďarskej a slovenskej historiografie“ a sami, ako ešte dodáva Miroslav Kmeť, „považovali svoje dielo za súčasť uhorskej historiografie“.⁶

Aby sme si vytvorili približný obraz o tom, čo si mohli maďarskí a slovenskí (hornouhorskí) historici vzájomne ponúknuť, je dôležité krátko si pripomenúť, aký bol stav inštitucionalizácie týchto historiografií po rakúsko-uhorskom vyrovnaní.

Inštitucionálna asymetria

Počiatky premeny histórie na modernú vedeckú disciplínu sa v Uhorsku kladú do poslednej tretiny 19. storočia. Sprewádzalo ju vybudovanie modernej infraštruktúry na podporu a realizáciu historického výskumu, špecializácia disciplíny, uplatnenie kritickej analýzy prameňov pri písaní dejín, ako aj na seminároch pri odbornej príprave univerzitných študentov, budúcich absolventov odboru histórie. Optimálne podmienky na osvojenie si týchto trendov západoeurópskych (najmä nemeckých) univerzít, ktorými sa zároveň vytvorili podmienky na profesionalizáciu historikov, malo maďarské dejepisectvo: mohlo sa oprieť o vzdelávacie a kultúrne inštitúcie z reformnej doby (o katedru na peštianskej univerzite, Historické oddelenie Uhorskej učenej spoločnosti, neskoršej Uhorskej akadémie vied, a Uhorské národné múzeum), po rakúsko-uhorskom vyrovnaní aj o nové vedecké spoločnosti a ich časopisy (od roku 1867 o Uhorskú historickú spoločnosť s periodikom *Századok* a od roku 1878 so štvrťročenkou *Történelmi Tár*), popritom sa sprístupňovali archívy a vydávali pramenné edície.⁷ Naproti tomu slovenské dejepisectvo sa začalo organizovať až v šesťdesiatych rokoch, po vzniku kultúrneho spolku Matica slovenská. V jej rámci sa budoval inventár národne orientovaného múzea (aj keď ešte nesystematicky, napr. muzeálne zbierky sa vystavovali na spôsob otvoreného depozitára),⁸ vydávali sa literárno-vedecké časopisy zamerané na históriu a publikovanie archívnych prameňov (*Letopis Matice slovenskej*, *Archiv*, *Sborník*) a vznikali práce k najstarším dejinám Slová-

v 19. storočí. Nadlak 2010; pozri aj kapitolu o Žilinskom ako historikovi: KMEŤ a OTTMÁROVÁ. *Na žirnej rovine... Z príbehu Čabána Michala Žilinského*. Nadlak 2014, s. 79-152; KMEŤ a OTTMÁROVÁ. Károly Szabó vs. Jónás Záborský (1868) o problematike ovládnutia tzv. Hornej zeme starými Maďarmi. In *Acta historica Neosoliensia*, 2009, roč. 12, s. 455-470. K Haanovi ako historikovi, jeho korešpondencii: KATONA a DEMMEL, ed. *Slovenský kňaz, maďarský historik. Listy a denník Ľudovíta Haana*. Békéscsaba; Budapest 2016.

6 KMEŤ, *Historiografia dolnozemsých Slovákov v 19. storočí*, s. 125, 132.

7 K profesionalizácii a špecializácii maďarskej historiografie v období dualizmu pozri: ERŐS. *Modern historiográfia. Az újkori történetírás egy története*. Budapest 2015, s. 129-151; GUNST. *A magyar történetírás története*. Debrecen 2000, s. 197-224; ROMSICS. *Clio bővületében. Magyar történetírás a 19-20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Budapest 2011, s. 113, 115-116.

8 KODAJOVÁ. Úvahy slovenských národovcov o potrebe inštitucionalizovať zbieranie pamiatok minulosti. In *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 2013, roč. 1, č. 2, s. 10-11.

kov z pera profilujúcich sa historikov. No zatiaľ čo sa inštitucionálna základňa maďarskej historiografie v osemdesiatych rokoch ešte väčšmi posilnila, napr. z katedier histórie v Pešti a Kluži vychádzali (namiesto výlučne absolventov s diplomom z práva a teológie) prvé generácie profesionálnych historikov, sľubne sa rozvíjajúce slovenské dejepisectvo stratilo po zrušení Matice v roku 1875, prinajmenšom na celé dve desaťročia, pevnejšie inštitucionálne zázemie.⁹

Paradoxne v tomto neistom intermezze niekoľko jeho predstaviteľov, ktorí pokračovali v začatých redaktorských, edičných a publikačných aktivitách, viedlo korešpondenciu s reprezentantmi maďarskej historickej obce. Pomerne pestrú sieť kontaktov si vybudoval archivár, mestský účtovník a správca bane v Kremnici Pavol Križko (1841 – 1902): od sedemdesiatych rokov si písal s kustódom knižnice Národného múzea, tajomníkom II. oddelenia Akadémie vied (t. j. oddelenia historického, filozofického a spoločenskovedného) Vilmosom Franklom, ktorý si v roku 1874 zmenil priezvisko na Fraknoi (1843 – 1924), ďalej s pedagógom a historikom rehole piaristov v Budapešti Benedekom (Benediktom) Csaplárom (1821 – 1906), s tajomníkom Uhorskej historickej spoločnosti, redaktorom jej časopisu *Századok* a zároveň riaditeľom (správcem) univerzitnej knižnice Sándorom Szilágyim (1827 – 1899), taktiež s pomocným redaktorom tohto časopisu, archivárom Lajosom Thallóczyom (1857 – 1916) a s odborníkom na uhorský miestopis, v tom čase aj úspešným kandidátom do poslaneckej snemovne za mestský obvod Kremnica Frigyesom Pestym (1823 – 1889); v osemdesiatych rokoch nadviazal kontakt s univerzitným profesorom pomocných vied historických Lászlóom Fejérpatakym (1857 – 1923), od konca deväťdesiatych rokov zase s dlhoročným archivárom krajinského archívu Károlyom Tagányim (1858 – 1924) a literárnym historikom, bibliografom Józsefom Szinnyeim starším (1830 – 1913). Na prelome 19. a 20. storočia vstupovali do listového kontaktu so Szinnyeim st. aj zakladateľ slovenskej bibliografie, vtedy učiteľ v Zemianskom Podhradí Ľudovít Vladimír Rizner (1849 – 1913), publicista, redaktor *Slovenských pohľadov* Jozef Škultéty (1853 – 1948), ako aj ďalší dejepisci, napr. advokát Alexander Lombardini (1851 – 1897), rímskokatolícki kňazi Michal Matunák (1866 – 1932) či Karol Anton Medvecký (1875 – 1937). Bývalý tajomník Matice slovenskej a kustód jej múzea, katolícky kňaz František Vítázoslav Sasínek (1830 – 1914), ktorý spracovával dejiny Veľkej Moravy a počiatky Uhorského kráľovstva, si v rokoch 1883 až 1898 vymieňal listy so Sándorom Szilágyim. So Szilágyim si v rokoch 1889 až 1898 písal aj Ján Rado-mil Kvačala (1862 – 1934), známy komeniológ, vtedy profesor klasickej filoló-

9 Bližšie k stavu organizácie slovenskej historiografie: HOLLÝ. Snahy o inštitucionalizáciu slovenskej vedy pred rokom 1939. In KOVÁČ, ed. *Dejiny Slovenskej akadémie vied*. Bratislava 2014, s. 28-32.

gie na evanjelickom lýceu v Prešporku, neskôr na evanjelickej fakulte v ruskom Jurieve (dnešnom estónskom Tartu).

Pozrime sa bližšie na študijné a inštitucionálne pozadie predstaviteľov korešpondujúcich strán. Pokiaľ zoberieme do úvahy dobové požiadavky, a to že profesionalizácia historika bola nevyhnutne podmienená absolvovaním univerzitného štúdia histórie, historických seminárov, na ktorých študentov zasväcovali do metód historikovej práce,¹⁰ v tom prípade formujúcu sa slovenskú historiografiu tvorili výlučne autodidakti (amatérski historici). Aj v prípade spomenutých historikov išlo o absolventov filozofického a teologického štúdia (Kvačala získal doktorát z oboch odborov; Sasinek, Matunák a Medvecký skončili teológiu), práva (Lombardini) a pedagogického smeru (Rizner a Škultéty, pričom druhý absolvoval na učiteľskom ústave – tzv. pedagogiu, ktoré pripravovalo učiteľov pre meštianske školy, aj prednášky z histórie),¹¹ dokonca len o absolventa evanjelického gymnázia (Križko). Napokon autodidakti prevažovali aj medzi tu predstavenými maďarskými historikmi, historické vzdelanie mal spomedzi nich len Fejérpataky.

To nás vedie ku konštatovaniu, že historiografia mohla nadobudnúť profesionálne znaky (vedeckosť) aj inak než formálne (t. j. nadobudnutím patričného vzdelania jej predstaviteľov v odbore história). Ako ukazuje „kariéra“ jednotlivých intelektuálov, postuláty modernej historiografie si mohli osvojiť aj zapojením sa do inštitucionálnej siete (napr. správou archívov a knižníc, členstvom vo vedeckých spolkoch či publikovaním v odborných periodikách). Na rozdiel od slovenských historikov, ktorým vtedy chýbali (minimálne do polovice 90. rokov) vlastné vedecké organizácie, ich maďarskí „kolegovia“ boli etablovaní v centrálnych vedeckých inštitúciách hlavného mesta Uhorska. Patrili k riadnym alebo korešpondujúcim členom II. (historického) oddelenia Uhorskej akadémie vied. Boli to historici spätí nielen s Akadémiou, ale aj s Uhorskou historickou spoločnosťou, s oddeleniami a knižnicou Národného múzea, s Historickým seminárom na peštianskej univerzite, s univerzitnou knižnicou, ako aj s krajinským archívom. Napríklad na pôde Uhorskej historickej spoločnosti sa už pomerne skoro po jej založení, začiatkom júla 1867, slovami jej čerstvo zvoleného predsedu grófa Imreho Mikóa apelovalo na premenu dejepisectva po metodologickej stránke, na zvýšenie jeho odbornosti a objektívnosti:

„Našou prvoradou úlohou je [...] prvky povesti jednoznačne vykázat' do riše poézie. Nech dejepisectvo stavia na pozitívnych [faktických] zákla-

10 GYÁNI. Kánon, ellenkánon és politikai megfelelés. In DÉNES, ed. *A magyar történetírás kánonjai*. Budapest 2015, s. 21.

11 Škultéty, Jozef [heslo]. In *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990) V. (R – Š)*. Martin 1992, s. 473.

doch. Naše pramene musíme prísne posudzovať. Nie všetko, čo je napísané, je pre historika vierohodné; vierohodnosť treba dokázať. Pokiaľ ide o historikov, musíme rozlišovať medzi tými, ktorí pracovali na základe spoľahlivých údajov, zákonov, listín, a tými, ktorí na základe počutého; prví si zaslúžia úplnú pozornosť, s druhými treba narábať opatrne, rovnako aj s kompilátormi, ktorí miešajú mýtus so skutočnosťou, pravdu s románom, fakty s výmyslami, bez citovania zdrojov, dokazovania, kritiky a presvedčenia. Vylúčme z nášho dejepisectva národné ilúzie.“¹²

Z uvedených slov vyplýva, že za historika (alebo dejepisca) mohol byť považovaný každý, kto sa podujal spracovať minulosť svojho národa, no za „skutočného“, autoritami akceptovaného historika danej doby spravidla ten, kto svoj historický výklad zakladal na overených faktoch získaných z archívnych (písomných) prameňov. Dodajme, že išlo zväčša o inštitucionalizovaného, v lepšom prípade vyštudovaného historika. Vzhľadom na to, že „*dejepisectvo sa ako veda vyvinulo v 19. storočí ako nacionalistická disciplína*“,¹³ popri kritériu odbornosti sa zo zreteľa nestrácala ani potreba kultivovať historickým poznaním vlastenecké a národné cítenie; pri otvorení prvého zasadnutia Spoločnosti to zdôraznil jej podpredseda Mihály Horváth.¹⁴ V týchto mantineloch – medzi snahou o odbornosť a národným (vlasteneckým) záujmom – sa vyvíjali aj slovensko-maďarské vzťahy v oblasti historiografie.

Z hľadiska témy utvárania vzťahov je ešte dôležité poznamenať, že mnohých predstaviteľov maďarskej historiografie priviedli do Budapešti štúdiá alebo profesionálna dráha; v tomto modernizujúcom sa veľkomeste, centre vedeckého a kultúrneho života, potom pôsobili po zvyšok života. Väčšina z nich totiž pochádzala z južnejšie a východnejšie položených hornouhorských miest (Csaplár z Dunajskej Stredy, Szinnyei z Komárna, Fraknói z Mojmiroviec pri Nitre, Tagányi z Nitry, Thallóczy z Košíc, Fejérpataky z Prešova) a dvaja zo Sedmohradska (Szilágyi z Kluže, Pesty z Temešváru), čiže z regiónov, kde okrem maďarčiny prichádzali prirodzene do styku aj s nemčinou, slovenčinou či rumunčinou (napr. Csaplár dobre ovládal aj slovenčinu; Szinnyei, pôvodným menom Ferber, chodil dva ročníky do piaristického gymnázia v Nitre, údajne, aby si osvojil slovenčinu; Tagányi a Thallóczy, pôvodným menom Strommer, sa narodili do nemeckej meštianskej rodiny).¹⁵ V listoch adresovaných slovenským historikom sa však

12 Gr. Mikó Imre elnöki beszéde a Történelmi Társulat 1867. július 2-diki választmányi ülésén. In *Századok*, 1867, roč. 1, č. 1, s. 14.

13 VÖRÖS. Sociálna funkcia historického poznania. In *Historický časopis*, 2016, roč. 64, č. 4, s. 621.

14 Horváth Mihály beszéde a történelmi társulat első közgyűlésén, 1867-ki május 15-kén. In *Századok*, 1867, roč. 1, č. 1, s. 9.

15 Čaplár, Benedikt [heslo]. In *Biografický lexikón Slovenska II. (C – F)*. Martin 2004, s. 100;

táto viacjazyčnosť neprejavila; písali si prevažne v maďarčine, len s Križkom aj po nemecky. Pokiaľ ide o konfesijnú identitu príslušníkov skúmanej vzorky, tento aspekt nezohrával pri ich zosieťovaní určujúcu úlohu.

Napriek očividnej asymetrii, či práve preto – keď jedna strana mohla ponúknuť viac než tá druhá –, sa medzi jednotlivcami z radov oboch historiografií vytvorila dočasná či dlhodobější spolupráca. A pokračovala aj neskôr, od polovice deväťdesiatych rokov, keď sa slovenskí intelektuáli začali opätovne organizovať v rámci novozaloženej Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Na základe analýzy vzájomnej korešpondencie uvedených historikov, ktorú sa nám podarilo doteraz získať, možno identifikovať tri základné rámce, v ktorých sa odvíjal slovensko-maďarský odborný dialóg: archívy, publikačné aktivity a projekt uhorského lexikónu.

I. rámec: Archívy – archivárska práca a archívny výskum

V druhej polovici 19. storočia už vládlo všeobecné presvedčenie, že historické poznatky by mali historici zakladať na dôkazoch o minulých udalostiach, ktoré nachádzajú v archívoch. V súvislosti s týmto javom, „mocou archívov“, hovorí aj Gábor Gyáni o „*jedinom historicko-historiografickom kánone, ktorý predurčil vedeckú povahu historiografie*“.¹⁶ V danom období váha archívov narástla, stali sa pre historikov „svätyňou“, zvyšovali ich odborný kredit. Moderný nacionalizmus z nich zároveň spravil strážcov dokumentov, v ktorých bádatelia nachádzali doklady o dávnej minulosti národa. Preto kto ovládal a kontroloval archívy, ovládal a kontroloval aj pamäť národa.¹⁷ V Uhorsku sa možnosti bádania otvorili najmä po rakúsko-uhorskom vyrovnaní: od polovice sedemdesiatych rokov v krajinskom archíve, pred tým už aj v cirkevných, župných, mestských a súkromných archívoch (v sídlach šľachtických rodov); historici odchádzali na výskum do archívov vo Viedni či iných európskych veľkomiest. S obsahom domácich regionálnych a rodových archívov sa od poslednej tretiny 19. storočia oboznamovali aj členovia Uhorskej historickej spoločnosti, ktorí za týmto účelom usporadúvali pravidelné výjazdy do uhorských žúp, aj na územie dnešného Slovenska. Takto v auguste 1874 zavítali do mestského archívu v Kremnici, kde funkciu archivára od roku 1872 (natrvalo po úprave platu od roku 1889) vykonával Pavol Križko. Pri tejto príležitosti sa mu naskytla možnosť zoznámiť sa s historikmi Spoločnosti, ktorých poverili preskúmať kremnický archív: ako prví ho navštívili Ferenc Balássy, Benedek Csaplár, Ignác Dobóczy, Imre Hajnik

Szinnyei, József (idősb) [heslo]. In *Magyar írók élete és munkái XIII. (Steiner – Téli)*. Budapest 1909, s. 961.

16 GYÁNI, Kánon, ellenkánón és politikai megfelelés, s. 21.

17 ASSMANNOVÁ. *Prostory vzpomínání. Podoby a proměny kulturní paměti*. Praha 2018, s. 386.

a Kabos Kandra, po ďalšie dni Tivadar Botka, Kálmán Géresi, Mihály Horváth, ku koncu aj Arnold Ipolyi s literárnym historikom a kritikom Ferencom Toldym. Počas šiestich dní, ktoré tam strávili, nadobudli predstavu o obsahu archívnych fondov a popritom vyhľadávali archiválie relevantné pre ich oblasť výskumu. Správu do časopisu Spoločnosti o výsledkoch tejto cesty, o minulom i súčasnom stave archívu (vrátane systému registrácie dokumentov od polovice 18. storočia) podal Benedek Csaplár práve za pomoci, ako nazval Križka, „*dôkladného znalca a strážcu archívu*“.¹⁸

S menom Pavla Križka sa časť odbornej verejnosti v Uhorsku mohla stretnúť skôr, a to v šesťdesiatych rokoch v súvislosti s objavom „starodávnych runových nápisov“ v Kremnických vrchoch, ktoré zároveň rozlúštil a vyložil (dnes už vieme, že ide o dobové falzifikáty). V článkoch ich prezentoval ako dôkazy starobylosti Slovanov, ich vzdelanosti, ako stopu ich predkresťanského osídlenia v tejto oblasti. Záujem preskúmať nápisy prejavili vtedy aj maďarskí historici, najskôr Tivadar Botka, v roku 1866 výletom do hôr, neskôr aj Tivadar Lehoczky, a to pri príležitosti spomínaného výjazdu Uhorskej historickej spoločnosti.¹⁹ Aj napriek tomu že Križkov výklad skalných nápisov v poznámke Lehoczského článku spochybnil dosluhujúci redaktor *Századok* Kálmán Thaly,²⁰ ostatní historici sa v posudzovaní Križkovej činnosti miernili, nijako obzvlášť mu nepripisovali rolu „(spolu)vynálezcu tradície“. Napokon už ani Križko sa po ďalšie roky k tejto životnej epizóde nevracal a pozornosť historikov z *centra* priťahoval na seba dôkladnou archivárskou a historiografickou prácou. Ako archivár popritom, že systematizoval archiválie z 18. storočia (a tým nadviazal na prácu svojich predchodcov), za poplatok vyhotovoval pre inštitúcie a bádateľov odpisy listín a spisov, ako aj excerpty z rôznych písomností. Zriadil tiež príručnú knižnicu archívu na štúdium odbornej literatúry.²¹

Pre Križka, ktorý sa už v tom čase usiloval o vlastný historický výskum, to nebola mechanická práca. Aby bádateľom vyhovel a poskytol im relevantné pí-

18 CSAPLÁR. A Magyar Történelmi Társulat 1874-ik évi vidéki kirándulásáról szóló jelentések. IX. A körmöczbányai bizottság jelentése. In *Századok*, 1875, roč. 9, č. 3, s. 149-150.

19 Bližšie: KURHAJCOVÁ. Vede a národu: záujem o slovenské (slovanské) starožitnosti v 50. – 70. rokoch 19. storočia. In POKORNÁ a CHARVÁT, ed. *Archeologie v národním obrození - národní obrození v archeologii*. Praha 2021, s. 38-56.

20 Thalyho kritika v redaktorskej poznámke Lehoczského článku znela: „[...] *nemôžeme zamlčať naše podozrenie nad výkladom Križka známeho svojím veľkým slovanským čítaním. [...] skalné nápisy nie sú pravé, lebo tie sotva pred desaťročím vyryli fanatickí členovia slovenskej Matice, aby ich potom na slávu plemena svojho o niekoľko rokov neskôr dali rozlúštiť vedcom, pánom Križkom. Len toľko, že »fides penes auctorem«*“. LEHOCZKY. A körmöczbányai sziklafeliratokról. In *Századok*, 1874, roč. 8, č. 8, s. 587.

21 Ku Križkovmu profilu archivára: LEHOTSKÁ. Pavol Križko – priekopník slovenského archívnictva (1841 – 1902). In *Slovenská archivistika*, 1980, roč. 15, č. 1, s. 20-24.

somnosti k výskumu (nechcel strácať čas vyhotovovaním nepotrebných kópií), pýtal sa ich aj na účel využitia odpisov. Snažil sa im byť nápomocný, posielal registry či dodatočné informácie o forme, písme a iných náležitostiach vyžiadaného dokumentu.²² Medzi prvými, keď ako archivár v roku 1872 ešte len začínal, sa na neho obrátil Vilmos Fraknoi (vtedy ešte ako Frankl), ktorého historický výbor (komisia) Uhorskej akadémie vied poveril zostavením edície dokumentov k dejinám uhorského stavovského snemu. Počiatočný nesúhlas výboru Akadémie s výškou poplatku za vyhotovený hárok odpisu, ktorý Križkovi tlmočil Fraknoi,²³ vystriedal neskôr záujem využívať aj služby kremnického archivára.²⁴ Takto sa niektoré Križkom vyhotovené odpisy snemových spisov a zákonných článkov z polovice 16. storočia, ktoré na Fraknoiho žiadosť posielal,²⁵ mohli dostať do pramennej edície *Monumenta Hungariae Historica III. Monumenta Comititalia regni Hungariae*.²⁶ Keď sa o jej vydané zväzky Križko zaujímal, napr. tretí zväzok mu Fraknoi poslal ako „priateľský dar“.²⁷ V priateľskom duchu sa niesli aj listy Benedeka Csaplára: Križko ho mal upovedomiť o archívnych prameňoch ku kultúrnym (najmä cirkevným a školským) dejinám Nitrianskej stolice, zvlášť k Prievidzi, Bojniciam a okoliu; Csaplár mu zase dával do pozornosti akademické publikácie, indexy a repertoriá, ktoré by sa mu mohli zísť pri historickom výskume.²⁸ „Odvšadiaľ počúvam, Vaše Panstvo [v origináli *Uraságod*], s akou ochotou sprístupňujete bohatú pokladnicu vedomostí všetkým priateľom domácej historickej vedy“ – takto sa Križkovi v roku 1876 prihovárал podtajomník Uhorskej historickej spoločnosti Lajos Thallóczy, ktorý plánoval spracovať dejiny komorského úžitku (*lucrum camarae*). Keďže nemal možnosť vycestovať do Kremnice, spoliehal sa na Križka, dobrého znalca hornouhorských miest, že mu poskytne istú predstavu o údajoch nachádzajúcich sa v jeho cennom archíve, prípadne mu pošle registry.²⁹ Hoci mu Križko poskytol údaje o záznamoch z kon-

22 Slovenský národný archív, Bratislava (SNA), fond (f.) Pavol Križko, kartón (k.) 9, inventárne číslo (i. č.) 183, listy P. Križka V. Fraknoi, 21. 6. 1875, 27. 3. 1876.

23 Tamže, list V. Frankla P. Križkovi, 23. 7. 1872.

24 V ich korešpondencii sa spomínajú aj prípady, keď si Akadémia u mešťanostu Kremnice vybavila expedíciu originálov aktového materiálu z kremnického archívu do Budapešti. SNA, f. Pavol Križko, k. 9, i. č. 183, listy V. Fraknoiho P. Križkovi, 9. 5. 1876, 14. 9. 1878.

25 SNA, f. Pavol Križko, k. 9, i. č. 183, listy V. Fraknoiho P. Križkovi, 1. 5. 1875, 17. 6. 1875, 19. 3. 1876; listy P. Križka V. Fraknoi, 22. 3. 1876, 27. 3. 1876.

26 Z 12 zväzkov, ktoré vyšli v rozpätí rokov 1874 – 1917, prvých 8 zväzkov (1874 – 1883) zostavil len Fraknoi.

27 SNA, f. Pavol Križko, k. 9, i. č. 183, list P. Križka V. Fraknoi, 22. 3. 1876; list V. Fraknoiho P. Križkovi, 24. 3. 1876.

28 SNA, f. Pavol Križko, k. 8, i. č. 118, listy B. Csaplára P. Križkovi, 30. 3. 1875, 23. 3. 1876, 12. 10. 1876.

29 Tamže, k. 12, i. č. 537, list L. Thallóczyho P. Križkovi, 29. 7. 1876.

ca 14. a z 15. storočia, ktoré sa vzťahovali na *census regius*, a aj mu odporúčal osobne nahliadnuť do archívnych spisov,³⁰ z úvodu Thallóczyho diela, ktoré vyšlo v roku 1879, je zrejmé, že archívny výskum v Kremnici neuskutočnil.³¹ Križkove archívárske služby však opätovne využil v deväťdesiatych rokoch, tentoraz z pozície riaditeľa Dvorského komorského archívu vo Viedni, keď si zhromažďoval materiál k dejinám mesta a hradu Jajce v Bosnianskom kráľovstve:³² „*Bol by som Vám veľmi povďačný, pán archivár, keby ste z kolegiality prezreli kremnický archív, či by sa tam nenašlo niečo k Bosne, a dali mi láskavo vedieť.*“³³ Na Križka sa v roku 1883 obrátil aj čerstvý absolvent histórie, známy zakladateľ diplomatiky a heraldiky v Uhorsku László Fejérpataky. Fejérpataky z poverenia Akadémie zostavoval najstaršie mestské účty a daňové súpisy, medzi nimi aj kremnické z prvej polovice 15. storočia,³⁴ ktoré vyšli v edícii *Magyarország városok régi számadáskönyvei* (Staré účtovné knihy uhorských miest).³⁵ Za týmto účelom, ako vyplýva z Fejérpatakyho neskoršieho listu, bádala s Križkovou podporou aj v kremnickom mestskom archíve.³⁶

Keďže Križko bol povolaním archivár, maďarská historická obec, aby získala prístup k archívnym prameňom, s ním prirodzene nadväzovala a udržiavala profesionálny kontakt. Treba však zdôrazniť, že jeho profesionálny prístup – nadštandardnú pomoc, ktorú im preukazoval (hoci nie nezištne), si mimoriadne cenili. Raz mu dokonca ponúkli miesto v budínskom krajinskom archíve, čo však Križko odmietol (údajne preto, že sa chcel naďalej venovať slovenským dejinám).³⁷ Spomenúť treba však aj historikov, ktorí z pozície bádateľov podávali informácie o výskyte hungarík v zahraničných archívoch a knižniciach – čiže o písomnostiach, listoch a listinách, ktoré sa vzťahovali na uhorské (maďarské) dejiny, rody, osobnosti a vôbec Maďarov. V týchto rámcoch sa odvíjal kolegiálny vzťah Františka V. Sasinka a Jána Kvačalu s tajomníkom Uhorskej historickej

30 Tamže, list (koncept) P. Križka L. Thallóczyemu, 9. 8. 1876.

31 Thallóczyho práca sa zakladá na prameňoch z krajinského archívu, mestských archívov v Košiciach a Bratislave, z viedenských archívov či z peštianskeho Národného múzea. THALLÓCZY. *A kamara haszna (lucrum camerae) története kapcsolatan a magyar adó- és pénzügy fejlődésével*. Budapest 1879, s. V – VII.

32 Thallóczyho dielo *Jajcza (bánság, vár és város) története* vyšlo až v roku 1915.

33 Z Križkovej odpovede vyplýva, že spisy týkajúce sa mesta Jajce či Bosny nenašiel. SNA, f. Pavol Križko, k. 12, i. č. 537, listy L. Thallóczyho P. Križkovi, 27. 10. 1894, 2. 9. 1898; list (koncept) P. Križka L. Thallóczyemu, 30. 9. 1898.

34 SNA, f. Pavol Križko, k. 9, i. č. 170, list L. Fejérpatakyho P. Križkovi, 19. 3. 1883.

35 FEJÉRPATAKY, ed. *Magyarország városok régi számadáskönyvei (Selmeczbánya, Pozsony, Besztercebánya, Nagyszombat, Sopron, Bártfa és Körmöczbánya városok levéltáraitól)*. Budapest 1885.

36 SNA, f. Pavol Križko, k. 9, i. č. 170, list L. Fejérpatakyho P. Križkovi, 25. 6. 1895.

37 LEHOTSKÁ, ed. *Križko Pavel. Z dejín banských miest na Slovensku*. Bratislava 1964, s. 16.

spoločnosti, redaktorom časopisu *Századok* Sándorom Szilágyim, ktorý skúmal ranonovoveké dejiny Uhorska a Sedmohradska, s obľubou šľachtický rod Rákóciovcov.³⁸

Pokiaľ ide o Sasinkov vzťah k maďarskej historiografii, syntézy k dejinám slovenskej historiografie podávajú obraz historika, ktorý sa prácami k najstarším dejinám Slovákov, zdôrazňujúcimi ich historické právo v Uhorsku, snažil vyvracať romantické výklady maďarských historikov o autochtonnosti Maďarov v podunajskom priestore.³⁹ Aj pri zbieraní a vydávaní listín dbal na dokladanie historickosti Slovákov. No nebránil sa ani dialógu so Szilágyim, možno práve preto, aby nestratil z dohľadu svojich oponentov a zostal „bdelý“. „*Ovšem slůbil som Szilágyimu latinské pre nás Slovákov nevýznamné listiny, abych dostal zdarma Századok a žeby Maďari nenapadli ma beťársky keď im pôjdem do živého*“,⁴⁰ takto sa v liste z 8. apríla 1876 zdôveril Sasinek Križkovi so svojou „stratégiou“. Výťahy z archívnych listín vzťahujúcich sa na uhorské (maďarské) reálie pripravil Sasinek – posmeľovaný Szilágyim („*obohacujte naše archívy o odpisy*“),⁴¹ – aj neskôr, počas svojho pražského pobytu (1882 – 1892); tie potom vychádzali na pokračovanie v štvrťročenke Spoločnosti *Történelmi Társ.*⁴² Zatiaľ čo latinské a nemecké registry mali zostať v pôvodnom jazyku, české žiadal Szilágyi preložiť do maďarčiny. Zdôvodnil to tým, že „*u nás sú síce aj takí, čo by českým registom porozumeli – ale je ich málo. Registry vydávame preto, aby im porozumeli všetci*“.⁴³ Napokon ich Sasinek so Szilágyiho súhlasom preložil do latinčiny, „*nielen preto, že sa takto viem lepšie vyjadriť, ale aj preto, že latinský preklad lepšie poslúži nemaďarskému svetu*“.⁴⁴

38 Blížšie: GAAL. Erdély története: Szilágyi Sándor (1827 – 1899). In *Studia Doctorum Theologiae Protestantis*, 2010, roč. 1, s. 309-324.

39 Pozri napr. POTEMRA, ed. *Slovenská historiografia v rokoch 1901 – 1918*. Košice 1980, s. 64-102; NIEDERHAUSER. *A történetírás története Kelet-Európában*. Budapest 1995, s. 585-586; KUTNAR a MAREK. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. Praha 2009, s. 346-347.

40 Cit. podľa HOLLÝ. *Historická ideológia a slovenské národné hnutie na prelome 19. a 20. storočia* [Dizertačná práca]. Bratislava 2008, s. 209.

41 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice, Martin (LA SNK), f. František Vítězoslav Sasinek, signatúra (sig.) M 90 C 25, list S. Szilágyiho F. V. Sasinkovi, 2. 1. 1883.

42 SASINEK, ed. Csehországi regesták Prágában I. – III. In *Történelmi Társ. 14 zv.* Budapest 1891, s. 296-316, s. 455-480, s. 660-678; Regesták csehországi levéltárakból IV. – V. In *Történelmi Társ. 15 zv.* Budapest 1892, s. 159-170, s. 292-318.

43 LA SNK, f. František Vítězoslav Sasinek, sig. M 90 C 25, listy S. Szilágyiho F. V. Sasinkovi, 21. 7. 1890, 8. 8. 1890.

44 Országos Széchényi Könyvtár – Kézirattár, Budapest (OSzKK), f. IX. Szilágyi Sándor, i. č. 529, list F. V. Sasinka S. Szilágyimu, 25. 7. 1890; LA SNK, f. František Vítězoslav Sasinek, sig. M 90 C 25, list S. Szilágyiho F. V. Sasinkovi, 29. 7. 1890.

Sasinek aj neskôr zasielal Szilágyimu odpisy listín, aby ich uverejnil buď v časopise *Századok*,⁴⁵ alebo *Történelmi Tár*,⁴⁶ lebo si aj takto chcel prílepiť („aby som mal aspoň na atrament. Urobíte to, všakže!“).⁴⁷ Koncom storočia, keď sa zdržiaval v štajerskom pútnickom meste Mariazell, referoval mu o votívnych obrazoch v tamojšom kostole zasvätenému Panne Márii. Jeden takýto Sasinkov opis, ktorý sa týkal uhorskej grófskej rodiny, vyšiel v *Századok* roku 1897.⁴⁸ O rok upozornil Szilágyiho na ďalšie votívne obrazy, ku ktorým mal vďaka prebiehajúcej renovácii kostola ľahší prístup: „Jesto medzi nimi veľa uhorských, ktoré sú cenné nielen z náboženského, ale aj kultúrneho a historického hľadiska. Dajte mi, prosím, vedieť, či by stálo zato takéto obrazy slovné zachytiť, nech moje úsilie nevyjde nazmar.“⁴⁹ Odpoveď bola pravdepodobne negatívna, keďže Sasinkove opisy tohto druhu sa už v maďarských odborných časopisoch neobjavili. Na Szilágyiho sa však obrátil aj pri inej príležitosti: keď peštianskej univerzitnej knižnici, ktorej bol Szilágyi dlhoročným riaditeľom, daroval svoje historiografické práce z osemdesiatych rokov,⁵⁰ keď mu mal Szilágyi zaobstaráť konkrétnu literatúru⁵¹ alebo pomôcť identifikovať neznámy erb (z listov zdá sa, že neúspešne).⁵²

45 Zo Sasinkovho listu J. Škultétymu je zjavné, že viaceré texty, ktoré poslal do redakcie *Századok*, mu Szilágyi neuverejnil („nechcel mi prísť na udicu“). LA SNK, f. Jozef Škultéty, sig. 49 AM 3, list F. V. Sasinka J. Škultétymu, 22. 2. 1906. Za poskytnutie informácie o obsahu tohto listu ďakujem historičke Mgr. Zuzane Kudzbelovej, PhD.

46 SASINEK, ed. Zólyom város számadásaiból. In *Történelmi Tár*. 16 zv. Budapest 1893, s. 361-368; SASINEK, ed. Erzsébet királyné levele az udinei polgárokhoz. In Tamže, s. 377; SASINEK, ed. Rákóczi 1705. évi diadalkapuja Erdélyben. In *Történelmi Tár*. 20 zv. Budapest 1897. s. 541-544.

47 Napr. za výťahy z listín z pražských archívov mu vyplatili odmenu 23 zlatých 43 grajciarov. LA SNK, f. František Vítězoslav Sasinek, sig. M 90 C 25, list S. Szilágyiho F. V. Sasinkovi, 21. 7. 1890; OSzKK, f. IX. Szilágyi Sándor, i. č. 529, list F. V. Sasinka S. Szilágyimu, 21. 10. 1891.

48 SASINEK, ed. Egy fogadalmi kép. In *Századok*, 1897, roč. 31, s. 651-652.

49 OSzKK, f. IX. Szilágyi Sándor, i. č. 529, list F. V. Sasinka S. Szilágyimu, 20. 2. 1898.

50 Knižničný fond bol rozšírený o tieto Sasinkove tituly: *Sv. Method a Uhorsko* (1884), *Árpád a Uhorsko* (1885), *Litánie loreťanské* (1885), *Čechy v X. století* (1886), *O křtu Jagello-Vladislava, krále polského* (1886), *Založení biskupství latinského v Praze* (1886), *Ulfilas a glagolské písmo* (1887), *O církevním dějepise Slovanů* (1887), *Záhady dejepisné. Sešit I-IV.* (1886 – 1888). LA SNK, f. František Vítězoslav Sasinek, sig. M 90 A 14, list S. Szilágyiho, riaditeľa univerzitnej knižnice, F. V. Sasinkovi, 24. 10. 1890.

51 OSzKK, f. IX. Szilágyi Sándor, i. č. 529, listy F. V. Sasinka S. Szilágyimu, 24. 11. 1890, 3. 1. 1892.

52 LA SNK, f. František Vítězoslav Sasinek, sig. M 90 C 25, list S. Szilágyiho F. V. Sasinkovi, 1. 11. 1890. V liste pripája aj kresbu erbu: OSzKK, f. IX. Szilágyi Sándor, i. č. 529, list F. V. Sasinka S. Szilágyimu, 24. 11. 1890.

Seriózný vedecký záujem o život, dielo a korešpondenciu Jána Amosa Komenského priviedol Jána Kvačalu, profesora prešporského lýcea, do knižníc a archívov vtedajších európskych veľkomiest. Sprievodcom domácimi, budapešťanskými inštitúciami (v univerzitnej knižnici a krajinskom archíve) mu bol pravdepodobne Sándor Szilágyi, ktorý preňho aj neskôr vypožičiaval a zasielal knihy a konkrétne čísla časopisov, či už preto, lebo v nich nachádzal zmienky o Komenskom či osobách z jeho okolia a doby, alebo rovno na Kvačalovu žiadosť.⁵³ Predtým než Kvačala odcestoval v lete 1893 na dlhší výskumný pobyt, vyžiadal si od Szilágyiho kontakty na známych vo Švédsku a v Paríži;⁵⁴ na oplátku mu vďačne podával správy zo svojich výskumných ciest po Európe. Napríklad zo Štokholmu informoval Szilágyiho o hungarikách, najmä bohatej „rákociovskej“ zbierke (dokonca aj z 20. a 30. rokov 18. storočia), ktorá by podľa Kvačalu mohla zaujať aj historika tohto obdobia Kálmána Thalyho („*či má o tom vedomosť pán Thaly, neviem*“).⁵⁵ V Britskom múzeu v Londýne objavil zase listy týkajúce sa kniežaťa Juraja Rákociho; ich odpisy s Kvačalovými registmi sa ešte v tom istom roku dostali do *Történelmi Tára*.⁵⁶ Aj po návrate do Prešporka referoval Szilágyimu o mnohých listoch uhorského (maďarského) pôvodu, ktoré nachádzal v Štokholme, Hamburgu, Mníchove či v Bazileji.⁵⁷ Pôvodne zamýšľal podať o svojom výskume hungarík v zahraničí podrobnejšiu správu, no príprava druhého zväzku Komenského korešpondencie na vydanie a uchádzanie sa o pražskú Cenu Komenského ho úplne pohltili.⁵⁸

Kontakt so Szilágyim udržiaval aj po odchode na evanjelickú fakultu do Jurieva (koncom decembra 1893). Vo februári 1896 mu z Berlína písal o pomere početnom náleze v Poznani, zväčša anonymných listov datovaných od roku 1704 Františkovi II. Rákocimu. Kvačalu v rámci neho obzvlášť zaujali listy Komenského vnuka, protestantského duchovného a teológa Daniela E. Jablonského

53 List č. 1: Szilágyi Sándor – Kvacala Jánosnak, 23. 12. 1889. In BAKOS, ed. *Fejezet a magyar comenius kutatás történetéből (Kvacala János magyar vonatkozású levelezése). Pedagógiai múzeum I.* Budapest 1971, s. 8; list č. 2: Kvacala János – Szilágyi Sándornak, 29. 12. 1889. In Tamže, s. 8-9; list č. 7: Szilágyi Sándor – Kvacala Jánosnak, 8. 4. 1890. In Tamže, s. 12; list č. 12: Kvacala János – Szilágyi Sándornak, 25. 11. 1890. In Tamže, s. 16.

54 OSzKK, f. IX. Szilágyi Sándor, i. č. 370, list J. Kvačalu S. Szilágyimu, 6. 6. 1893.

55 List č. 28: Kvacala János – Szilágyi Sándornak, 16. 7. 1893. In Tamže, s. 27-28. „*Patričné registá Rákociovské*“ poslal Kvačala Thalymu až s odstupom času. Pohľadnica Jána Kvačalu Jozefovi Škultétymu (č. 26), 26. 7. 1899. In BERNÁT, ed. *Korešpondencia Jána Kvačalu s Jozefom Škultétym*. Bratislava 2014, s. 51.

56 KVACALA, ed. II. Rákóczy György fejedelemsége történetéhez. In *Történelmi Tár*. 16 zv. Budapest 1893, s. 673-677.

57 List č. 29: Kvacala János – Szilágyi Sándornak, 4. 9. 1893. In BAKOS, ed. *Fejezet a magyar comenius kutatás történetéből*, s. 29.

58 OSzKK, f. IX. Szilágyi Sándor, i. č. 370, list J. Kvačalu S. Szilágyimu, 19. 9. 1893.

pre jeho priateľstvo s Matejom Belom a inými protestantmi z Uhorska. Dokonca sa pohrával s myšlienkou vydať Jablonského – na veci uhorské (maďarské) zameranú – korešpondenciu,⁵⁹ v čom ho podporil aj Szilágyi: odporučil mu dokumenty podľa dôležitosti odpísať alebo vyexcerpovať, podľa vlastného uváženia ich usporiadať do jedného zväzku, ktorý by potom v Kvačalovom mene predložil historickému výboru Uhorskej akadémie vied so žiadosťou o vydanie.⁶⁰ Ani tento zámer sa však nerealizoval; Kvačalu okrem vlastného komeniologického výskumu („*ešte stále narážam na nové komeniká*“) zamestnávala pedagogická práca, popritom sa aj vzdelával.⁶¹ Napriek tomu nestrácal zo zreteľa spoluprácu so Szilágyim (napr. z prvého zošita Komenského listov mu navrhol poslať menší výťah týkajúci sa uhorských, resp. maďarských záležitostí).⁶²

II. rámec: Publikačné aktivity – prípad Pavla Križka

Ďalší rámec na rozvíjanie slovensko-maďarskej odbornej spolupráce, ako už bolo vyššie naznačené, vytvorili vedecké časopisy Uhorskej historickej spoločnosti – *Századok a Történelmi Tár*. Medzi ich prispievateľov sa vďaka kontaktom s maďarskou historickou obcou, najmä s redaktorom týchto periodík, historikom Sándorom Szilágyim, zaradili aj Pavol Križko, František V. Sasinek a Ján Kvačala. Ich publikačná činnosť sa však neobmedzila len na vydávanie odpisov archívnych prameňov či excerpov k dejinám Uhorska. Najmä v *Századoku* dostali všetci traja priestor (hoci v rôznej miere) na prezentovanie výsledkov vlastného historického výskumu, príležitostne aj na vstupovanie do polemiky so súdobými výkladmi maďarskej historickej vedy. Do istej miery ich zviditeľňovali aj recenzie a ohlasy na ich samostatné historiografické práce (prípadne bibliografické odkazy na ne).⁶³ Nie je náhoda, že časový rámec ich publikovania v tomto časopise sa takmer úplne kryl s obdobím Szilágyiho redaktorstva (1875 – 1899). To, ako vyzerala Szilágyiho spolupráca so slovenskými historikmi, možno demonštrovať na príklade jeho spolupráce s P. Križkom.⁶⁴

59 Tamže, 12. 2. 1896.

60 List č. 43: Szilágyi Sándor – Kvacala Jánosnak, 14. 2. 1896. In BAKOS, ed. *Fejezet a magyar comenius kutatás történetéből*, s. 40.

61 OSzKK, f. IX. Szilágyi Sándor, i. č. 370, list J. Kvačalu S. Szilágyimu, 1. 3. 1896.

62 Tamže, 19. / 31. 8. 1897.

63 K tomu pozri: BOKES, Szlovák témák és szlovák munkatársak jelentkezése a Századok hasábjain (1867 – 1918), s. 652-655; MIHÓKOVÁ, Maďarská historiografia o Slovákoch a o Slovensku do roku 1918, s. 86

64 Križkovu spoluprácu s inštitucionálnym rámcom vtedajšej maďarskej historiografie vyhodnotil K. Hollý, „*vzhľadom na jeho odborné kvality, ktoré prekračovali horizont vtedajšej slovenskej historiografie*“, ako prirodzenú. HOLLÝ. Zo vzájomnej korešpondencie Pavla Križka a Karla Kálala. In HAAS KIANIČKA, ed. *Museion. Zborník Kremnického múzea*. Kremnica 2016, s. 131.

„V Pavlovi Križkovi sme stratili nášho starého člena, umného a pracovitého bádateľa domácej histórie,“ takto sa začínal nekrológ za Križkom, uverejnený na stránkach *Századoku* v roku 1902. Nepodpísaný pisateľ týchto riadkov vyzdvihol nielen jeho archivársku, ale aj historiografickú prácu.⁶⁵ Medzi prvými si Križkov odborný prístup, jeho pracovitosť a zanietenosť, pokiaľ išlo o bádanie minulosti Uhorska a Kremnice, všimol Benedek Csaplár. Po priaznivej pracovnej skúsenosti, ktorú mal s Križkom počas výjazdu Uhorskej historickej spoločnosti v Kremnici, ho začal povzbudzovať aj vo výskumnej činnosti. Jeho dejiny banských miest za povstania Františka II. Rákociho (založené na prameňoch z kremnického archívu), ktoré Križko spracoval už v roku 1874,⁶⁶ by mali byť podľa Csaplára (no aj Fraknoiho) čím skôr vydané a prispieť tým k zveľadeniu „vlasteneckej histórie“ (*vaterländische Geschichte*).⁶⁷ Csaplár sa vyjadril uznanlivo, no aj s nádejou, že autor diela bude slúžiť jedine historickej pravde, t. j. zdrží sa nepodložených tendenčných názorov, uplatní v ňom objektívny, vedecký prístup. Kritický hlas voči Križkovmu rukopisu pozdvihol vtedy K. Thaly, ktorý upozornil na prílišnú jednostrannosť použitých zdrojov („napísať dejiny banských miest len na základe kremnického archívu sa nedá“).⁶⁸ Križko napokon svoj originál, no pod upraveným názvom *Körmöczi város története 1703 – 1711* (je otázne, či v reakcii na Thalyho kritiku), poslal v máji 1876 Csaplárovi, aby sa k nemu vyjadril, a posunul ho zároveň Fraknoi a Szilágyimu.⁶⁹ Hoci Csaplár už predtým upozorňoval akademikov na Križkov odborný potenciál – jeho vedeckému úsiliu naklonil takých historikov ako Szilágyi, Fraknoi, Frigyes Pesty či Iván Nagy –,⁷⁰ vydať dejiny Kremnice ako celok sa nepodarilo. Križkovi sa naskytla príležitosť publikovať ich aspoň po častiach.

Pre Križka v pozícii historika mal rozhodujúci význam Szilágyiho list z 5. marca 1876. Keďže Križkovo meno poznal vďaka jeho dôkladným historickým štúdiám, ponúkol mu možnosť stať sa prispievateľom *Századoku* a spolupracovníkom Uhorskej historickej spoločnosti (jej prispievajúcim členom bol od októbra 1874),⁷¹ a popritom mu ozrejmil celkovú tendenciu časopisu. Ob-

65 † Križko Pál. In *Századok*, 1902, roč. 36, s. 491.

66 V origináli: *Geschichte der Bergstädte zur Zeit des Franz Rákóczi'schen Freiheitskampfes 1703 – 1711. Verfasst auf Grund des Kremnitzer Stadtarchivs von Paul Krizko Archivar im Jahre 1874*. LEHOTSKÁ, Pavol Križko – priekopník slovenského archívnictva (1841 – 1902), s. 25–26.

67 SNA, f. Pavol Križko, k. 8, i. č. 118, list B. Csaplára P. Križkovi, máj 1875; Tamže, k. 9, i. č. 183, list V. Fraknoiho P. Križkovi, 21. 7. 1875.

68 CSAPLÁR, A Magyar Történelmi Társulat 1874-ik évi vidéki kirándulásáról szóló jelentések, s. 181–182.

69 SNA, f. Pavol Križko, k. 8, i. č. 118, list (koncept) P. Križka B. Csaplárovi, 9. 5. 1876.

70 Tamže, list B. Csaplára P. Križkovi, 25. 4. 1876.

71 A Magyar Történelmi Társulat folyó 1874-ik évi választó közgyűlése octóber hó 1-jén.

sah tohto listu musel v Križkovi zanechať hlboký dojem. V čase, keď slovenskí dejepisci zostali bez vlastnej vedeckej, t. j. v slovenskom duchu organizovanej inštitúcie a tlače, totiž Križka k spolupráci s oficiálnou (maďarskou) historiografiou mohli priviesť tieto Szilágyiho slová:

„Vopred uvádzam, že za spolupracovníkov Századoku chcem získať všetkých domácich vedcov bez ohľadu na ich národnosť, a viacerých som už aj získal (Sasinek, [...]). Som presvedčený, že poslaním tohto časopisu je zveľaďovať históriu Uhorska [v origináli Magyarország], skúmať ju nestranne z hľadiska pravdy a bez politických vášní – a preto som otvoril priestor aj nemaďarským vedcom.“

V závere listu ešte dodal:

„Vy ste povolaný na to, aby ste objavili a spracovali kultúrnohistorické poklady bohatého kremnického archívu – bol by som Vám zaviazaný, keby ste si na publikovanie vybrali práve Századok.“⁷²

Križko, ktorý si s odstupom času opäť spomenul na tento Szilágyiho list, sa mu zdôveril nielen s tým, že v ňom našiel „najpriateľskejšieho patróna“, ale aj s tým, ako ho jeho zmierlivý prístup presvedčil, aby sa „v rámci svojich skromných schopností venoval aj uhorskej (maďarskej) literatúre“.⁷³ Keď v roku 1897 Szilágyi dovŕšil sedemdesiat rokov, Križko mu v liste zablahožela⁷⁴ a opätovne ďakoval, že ho prizval medzi spolupracovníkov *Századoku*. Pripísal mu zároveň zásluhy o pozdvihnutie odbornosti domácej historickej vedy, tvrdiac, že „namiesto staršieho poetického dejepisectva vstúpila na tomto poli do života seriózna práca“.⁷⁵

So Szilágyiho podporou tak Križko začal písať do *Századoku*; v rokoch 1876 až 1897 doň prispel šiestimi kultúrnohistorickými štúdiami, prevažne k ranonovovekým dejinám Kremnice.⁷⁶ Szilágyi počas celej ich spolupráce vítal Križko-

In *Századok*, 1874, roč. 8, s. 571-572; SNA, f. Pavol Križko, k. 13, i. č. 603, Magyar Történelmi Társulat (výzva z roku 1874 k zaplateniu ročného členského príspevku a potvrdenia o jeho zaplatení Križkom z rokov 1892, 1893, 1898, 1900).

72 SNA, f. Pavol Križko, k. 12, i. č. 508, list S. Szilágyiho P. Križkovi, 5. 3. 1876.

73 Tamže, list (koncept) P. Križka S. Szilágyimu, 2. 1. 1880.

74 V zozname gratulantov, ktorí prispeli na Szilágyiho pamätnú medailu, boli okrem Križka aj J. Kvačala a F. V. Sasinek. SNA, f. Pavol Križko, k. 12, i. č. 508, Számadás a Szilágyi Sándor tiszteletére vert érem költségeiről (Výkaz výdavkov na medailu vyrazenú na počesť Sándora Szilágyiho), s. 4-6.

75 OSzKK, f. IX. Szilágyi Sándor, i. č. 357, list P. Križka S. Szilágyimu, 19. 6. 1897.

76 KRIŽKO. Egy magyar versecske 1505-ből. In *Századok*, 1876, roč. 10, s. 328-329; Az 1563. évi koronázási ünnepély. In *Századok*, 1877, roč. 11, s. 27-48; Neczpáli László a körmöczi levéltár tükrében. In Tamže, s. 542-546; Pestis és éhhalál Körmöczbányán, 1710. In *Századok*, 1879, roč. 13, s. 435-440; Körmöczbánya birtokának keletkezése és fejlődése. In *Századok*,

ve článku („*Századok je Vám vždy k dispozícii*“).⁷⁷ Ako jeho posledný príspevok prijal v júli 1897 text o stredovekých národnostných pomeroch na slovenskom území (v origináli *Középkori nemzetiségi viszonyok a tótság területén*),⁷⁸ ktorý z neznámych, no nie celkom nepredstaviteľných dôvodov zostal v rukopise. Tento maďarskojazyčný rukopis mohol byť prekladom Križkovej rovnomennej slovenskojazyčnej state, ktorá v tom istom roku vyšla v *Sborníku Museálnej slovenskej spoločnosti*.⁷⁹ Zaumienil si v nej „*nastítniť verný obraz na základe spoľahlivých prameňov*“ o niekdajších národnostných pomeroch na Slovensku (v Hornouhorsku): prítomnosť slovenského ľudu pred tatárskym vpádom, kolonizáciu slovenských krajov Nemcami, ich mocenskú prevahu, zvlášť v banských mestách, odolávanie nemeckému tlaku zo strany ostatných etník (Maďarov, Slovákov aj Čechov) v ranom novoveku, ako aj postupnú stratu nemeckého rázu miest (včítane Kremnice, ktorá sa podľa Križka v jeho časoch nielenže veľmi poslovenčila, ale osudu Nemcom nepriala ani násilná maďarizácia). Svoju štúdiu ukončil Križko optimisticky, s vierou, že „*slovenský živel stane sa zase pánom v svojej domovine*“.⁸⁰ Pokiaľ sa aj príspevok, ktorý ponúkol Szilágyimu na publikovanie, niesol v tomto alebo podobnom duchu, dá sa predpokladať, že v kontexte doznievajúcich osláv uhorského milénia roku 1896, ktoré glorifikovali politickú, hospodársku a kultúrno-civilizačnú prevahu maďarského národa v uhorskom štáte, mohla byť Križkova interpretácia v maďarskej historickej obci neželaná, neakceptovateľná. Ani Szilágyi vtedy nestál bokom: zastrešoval miléniový projekt, ktorý vyústil v rokoch 1895 – 1898 do vydania 10-zväzkovej kolektívnej reprezentatívnej syntézy k tisícročnej histórii uhorského (maďarského) národa.⁸¹ Zdá sa, že cesty oboch historikov sa po roku 1897 začali rozchádzať: u Križka sa v tom čase posilnila orientácia na spoluprácu s českými vedcami a s Československou jednotou, dokonca v liste českému slovakofilovi Karlovi Kálalovi, 20. októbra 1898, podrobil ostrej kritike aj miléniové monumentálne dielo a tendenciu písania maďarských historikov:

1885, roč. 19, s. 252-259; Behtlen Gábor király Körmöczbányán. In *Századok*, 1897, roč. 31, s. 495-507, s. 593-606.

77 SNA, f. Pavol Križko, k. 12, i. č. 508, list S. Szilágyiho P. Križkovi, 3. 2. 1897.

78 OSzKK, f. IX. Szilágyi Sándor, i. č. 357, list P. Križka S. Szilágyimu, 19. 6. 1897; SNA, f. Pavol Križko, k. 12, i. č. 508, list S. Szilágyiho P. Križkovi, 1. 7. 1897.

79 KRIŽKO. Stredoveké národnostné pomery na Slovensku. In *Sborník Museálnej slovenskej spoločnosti*, roč. 2. Turčiansky Sv. Martin 1897, s. 153-177. Touto staťou Križko pravdepodobne rozšíril svoj rukopis o národnostných pomeroch v Kremnici: SNA, f. Pavol Križko, k. 20, i. č. 672, *Körmöczbányai nemzetiségi viszonyai* (rkp.), 15. 5. 1896. Porovnaj aj: LEHOTSKÁ, ed. *Križko, Pavel. Z dejín banských miest na Slovensku*, s. 47-48.

80 KRIŽKO, Stredoveké národnostné pomery na Slovensku, s. 154, 177.

81 SZILÁGYI, ed. *A magyar nemzet története. I. – X. zv.* Budapest 1895 – 1898.

„Oni píšu stále iba *maďarský* politický dejepis a takého dejepisu niet, ani ho byť nemôže, leby [lebo] Maďari nikdy neboli výlučnými dejateľmi v Uhorsku, ale boli nimi synovia všetkých túto krajinu obývajúcich národov spoločne a tak môže byť len spoločný *uhorský* dejepis, ich premissa je teda už sama v sebe lžou, ako potom môžu písať pravdu?“⁸²

Szilágyiho podpora Križkových publikačných aktivít sa prejavila nielen v posudzovaní jeho prác a ich prezentovaní na zasadnutiach výboru Akadémie či Uhorskej historickej spoločnosti,⁸³ ale aj v snahe zabezpečiť ich preklad do maďarčiny. Križko sa mu od začiatku ich spolupráce priznal, že písanie po maďarsky mu je celkom nezvyčajné (zatiaľ v tomto jazyku nič nenapísal). S maďarským prekladom, s ktorým mu pomáhal kremnický hlavný notár, neskôr Szilágyiho korektor pri redakcii Lajos Thallóczy (Strommer), nebol celkom spokojný, lebo sa v ňom strácali významové odtienky jeho nemeckého rukopisu. Pre náročnosť spracovania textu po jazykovej stránke sa už v roku 1876 pohrával s myšlienkou, že aktuálny príspevok určený do časopisu *Századok* (bol to článok o Maximiliánovej korunovačnej slávnosti v roku 1563), ktorý dal z „*vlasteneckej povinnosti*“ preložiť do maďarčiny, bude aj jeho posledný.⁸⁴ Prvotné jazykové ťažkosti však po troch rokoch prekonal, keď Szilágyimu v septembri 1879 zaslal históriu kremnickej hlavnej komory – prvú prácu, ktorú napísal po maďarsky, vo viere, že „*v záujme vedy*“ môže byť aj tento jeho skromný príspevok užitočný.⁸⁵ Vďaka Szilágyiho súčinnosti bol ešte v tom roku prednesený na novembrovom zasadnutí historického oddelenia Uhorskej akadémie vied.⁸⁶ Rukopis za pomerne krátky čas, no po väčších štylisticko-jazykových úpravách (keďže „*ozaj poctivá štúdia bola napísaná zlou maďarčinou*“),⁸⁷ vyšiel tlačou pod názvom *A körmöczi régi kamara és grófjai* (Kremnická komora a jej grófi).⁸⁸ Križka tento úspech, za kto-

82 Cit. podľa: HOLLY, Zo vzájomnej korešpondencie Pavla Križka a Karla Kálala, s. 145. Viac k téme: Tamže, s. 129-147.

83 Na zasadnutiach Spoločnosti odznali dve Križkove štúdie: Prvá, o korunovačnej slávnosti v roku 1563, v podaní Farkasa Deáka 6. júla 1876 (Történelmi Társulat. In *Századok*, 1876, roč. 10, č. 8, s. 667); druhá, o kráľovi Gabrielovi Bethlenovi v Kremnici, v podaní Lajosa Dézsiho 4. marca 1897 (SNA, f. Pavol Križko, k. 12, i. č. 508, list S. Szilágyiho P. Križkovi, 4. 3. 1897).

84 SNA, f. Pavol Križko, k. 12, i. č. 508, listy (koncepty) P. Križka S. Szilágyimu, 7. 5. 1876, 26. 11. 1876.

85 OSzKK, f. IX. Szilágyi Sándor, i. č. 357, list P. Križka S. Szilágyimu, 8. 9. 1879.

86 Tamže, 11. 11. 1879.

87 Križkova práca v rozsahu 64 strán bola honorovaná sumou 112 zlatých, autor z nej dostal odmenu 92 zl. a jazykový redaktor, historik László Fejérpataky 20 zl. SNA, f. Pavol Križko, k. 12, i. č. 508, listy S. Szilágyiho P. Križkovi, 15. 11. 1897, 30. 12. 1879.

88 KRIZSKÓ. *A körmöczi régi kamara és grófjai (Olvastatott a II. osztálynak 1879. november 10-én tartott ülésén)*. Budapest 1880.

rý vďačil Szilágyimu, povzbudil nielen v ďalšej práci,⁸⁹ ale aj v úsilí dôkladne si osvojiť znalosť maďarského jazyka.⁹⁰

V roku 1896 pripravil Križko ďalší obsiahly rukopis – stať o dejinách kremnických škôl 1528 – 1674, ktorú zaslal Szilágyimu, aby ju predložil Akadémii.

„*Moja práca*“, ako mu Križko prízvukoval, „*sa zakladá výlučne na pôvodných a kriticky vybraných dokumentoch a písomnostiach a verím, že poskytne podrobný a verný obraz o našich niekdajších stredných a základných školách, a ako taká dobre poslúži mužom, ktorí sa zaujímajú o históriu vzdelávania.*“⁹¹

Szilágyi aj toto Križkovo dielo považoval za dôkladné a z hľadiska kultúrnej histórie Uhorska za prínosné.⁹² Členovia historického výboru Akadémie sa síce vyjadrovali kladne, na základe recenzných posudkov ho však žiadali prepracovať (niektoré nadbytočné časti vypustiť aj štýl upraviť),⁹³ k tomu napokon nedošlo. Napriek tomu, že maďarský rukopis nevyšiel, Križko svoje dejiny kremnických škôl uverejňoval v slovenčine už skôr, a to na pokračovanie v časopise *Dom a škola* (1894 – 1897), následne v *Slovenských pohľadoch* (1899 – 1900).⁹⁴

Križko bežne svoju historiografickú spisbu posielal aj do redakcií vtedajších slovenských novín a časopisov: nachádzame ju v *Slovenských pohľadoch*, *Národných novinách*, v časopisoch *Dom a škola*, *Cirkevné listy* a *Stráž na Sione*, neskôr aj v odborných periodikách Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Podobne aj jeho dejiny kremnickej komory, ktoré v roku 1880 vydala Uhorská akadémia vied, začali o rok vychádzať na pokračovanie v prvom ročníku obnovených *Slovenských pohľadov*. K jej vydaniu v slovenčine viedla Križka snaha oboznámiť aj slovenské čitateľské kruhy s dejinami kremnickej komory, ktoré boli „s de-

89 V roku 1887 vyšli tlačou ešte dve Križkove monografie k cirkevným dejinám Kremnice – *A körmöczbányai római katolikus egyházközség története. I. korszak: 1317 – 1520* [Dejiny rímskokatolíckej farnosti v Kremnici. I. obdobie: 1317 – 1520] a *A körmöczbányai vártemplom helyreállításának története* [História obnovy hradného kostola v Kremnici], ktorých krátku anotáciu uverejnil v *Századok* L. Thallóczy. BOKES, Szlovák témák és szlovák munkatársak jelentkezése a Századok hasábjain (1867 – 1918), s. 653.

90 OSzKK, f. IX. Szilágyi Sándor, i. č. 357, list P. Križka S. Szilágyimu, 2. 1. 1880.

91 Tamže, 8. 11. 1896.

92 SNA, f. Pavol Križko, k. 12, i. č. 508, list S. Szilágyiho P. Križkovi, 3. 2. 1897.

93 Skôr než autor dostal oficiálne vyrozumenie, Károly Tagányi, ktorý bol ako člen historického výboru Akadémie vied prítomný na zasadnutí, kde sa táto práca prerokovávala, odporučil Križkovi, aby úpravu textu ponechal radšej na odborníka zvoleného z radov výboru. Radil mu tiež, aby si vypustené časti vypýtal späť, pre prípad, že by ich chcel publikovať inde. Tamže, k. 9, i. č. 170, list K. Tagányiho P. Križkovi, 19. 2. 1898; list P. Križka K. Tagányimu, 26. 2. 1898. Ďalej pozri: SNA, f. Pavol Križko, k. 23, i. č. 727, Kritika diela P. Križku „A körmöczbányai iskolák története“ od Lad[islava] Fejérpatakyho.

94 LEHOTSKÁ, ed. *Križko Pavel. Z dejín banských miest na Slovensku*, s. 65 (pozn. č. 107).

jinami nášho ľudu a národa úzko spletené, ba kusom z dejín národa slovenského“.⁹⁵ Zatiaľ čo maďarský text vyznieval vecnejšie, obsahoval menej úvah, zato však podrobný poznámkový aparát, slovenský bol doplnený o vysvetlenia a jeho poznámkový aparát skrátený tak, aby oslovil širšiu slovenskú verejnosť.⁹⁶ Uvedený prípad, keď tú istú tému, hoci aj po miernej úprave, publikoval autor aj v iných (zväčša inojazyčných) periodikách, nebol u Križka ojedinelý, napr. dva články, ktoré poslal do redakcie *Szászadok*, boli už odtlačené v nemeckej alebo slovenskej tlači.⁹⁷ Porovnanie obsahu a formy týchto článkov, ktoré súčasne vychádzali v slovenských, maďarských, prípadne nemeckých periodikách, nám tiež môže napovedať čo-to o účele spolupráce slovenských historikov s maďarským prostredím.

III. rámec: Projekt uhorského lexikónu

Priestor na slovensko-maďarský dialóg vytvoril aj projekt kustóda oddelenia periodík peštianskeho Národného múzea, literárneho historika a bibliografa Józsefa Szinnyeiho st., jeho štrnásťzväzkový lexikón *Magyar irók élete és munkái*, ktorý s finančnou podporou Uhorskej akadémie vied vychádzal u knihtlačiaru Viktora Hornyánszkeho v rokoch 1891 až 1914.⁹⁸ Tento rozsiahly počin, do ktorého sa Szinnyei pustil začiatkom šesťdesiatych rokov, možno vnímať ako súčasť vtedajšieho európskeho trendu, keď sa popri všeobecnejších encyklopédiách rozmohlo vydávanie špecializovaných monotematických lexikónov a slovníkov, vrátane takých, ktoré boli obsahovo späté s konkrétnym národným kolektívom.⁹⁹ Hoci názov a jazyk Szinnyeiho literárneho lexikónu napovedali, že dielo reprezentuje maďarský národ, presnejšie život a dielo maďarských spisovateľov (celkovo 29 553 životopisných hesiel), etnicky pestrá skladba autorov prezrádza, že sa tu uplatnil skôr teritoriálny ako národnostný koncept.¹⁰⁰ V úvode prvého zväzku to potvrdil aj Szinnyei, ktorý v nadväznosti na staršie domáce literárne tradície chcel ponúknuť komplexné dielo, „*ktoré by obsiahlo všetkých*

95 Kremnická komora a jej grófi. In *Slovenské pohľady*, 1881, roč. 1, č. 2, s. 153.

96 LEHOTSKÁ, ed. Križko Pavel. *Z dejín banských miest na Slovensku*, s. 64-65 (pozn. č. 101).

97 Článok o korunovačnom obrade z roku 1563 vyšiel v novinách *Pressburger Zeitung* (1876), o rok aj v *Szászadoku* (1877). Podobne aj text o Gabrielovi Bethlenovi v Kremnici uverejnili *Slovenské pohľady* (1894), o tri roky aj *Szászadok* (1897). Tamže, s. 48, 63 (pozn. č. 94).

98 SZINNYEI. *Magyar irók élete és munkái. I. – XIV. zv.* Budapest 1891 – 1914.

99 KUDZBELOVÁ. Prispievateľská činnosť J. M. Hurbana v (Riegrovom) slovníku naučnom. In KODAJOVÁ a MACHO, ed. *Jozef Miloslav Hurban – osobnosť v spoločnosti a reflexii*. Bratislava 2017, s. 251-253.

100 Poukázal na to aj: HALÁSZ. Slovenská literatúra v literárnohistorických prácach napísaných po maďarsky (1867 – 1918). In *Slovenská literatúra*, 2021, roč. 68, č. 4, s. 417. <https://doi.org/10.31577/slovlit.2021.68.4.3>

uhorských spisovateľov“.¹⁰¹ V *Slovenských pohľadoch* na to zase v recenziách na prvé zväzky Szinnyeiho lexikóna poukazoval Jozef Škultéty: obsahuje „*stručné životopisy a súpis diel uhorských spisovateľov, bez ohľadu na reč, v ktorej písali*“; a preto „*titulné slovo »magyar« treba rozumieť ako »uhorský (magyarországi)*«, a síce v najširšom zmysle“.¹⁰²

Do lexikónu sa tak dostali heslá viacerých (neraz ešte žijúcich) slovenských spisovateľov, dokonca aj takých, čo sa otvorene angažovali v slovenskom národnom hnutí („*slovenskí národnostní agitátori*“ Ľudovít Štúr a Michal Miloslav Hodža, ako aj „*známy panslávsky agitátor*“ Jozef Miloslav Hurban).¹⁰³ Práca na takomto obsažnom diele sa nemohla zaobiť bez spolupracovníkov – a niekoľkých našiel Szinnyei aj v radoch slovenskej inteligencie. Ich mená uviedol pod príslušnými životopisnými heslami, prípadne sa o nich dozvedáme z osobnej korešpondencie so Szinnyeim. Na niektorých sa obrátil priamo, iných pravdepodobne oslovila Szinnyeiho výzva priložená k prvému zošitu, aby mu uhorskí spisovatelia zasielali životopisné údaje a zoznamy svojich literárnych diel (vrátane doplnkov k už uverejneným heslám),¹⁰⁴ a našli sa aj takí, ktorých na túto výzvu upozornilo blízke okolie. Zo slovenských historikov prispeli: *Pavol Križko*¹⁰⁵ (na výzvu profesora kremnickej reálky zaslal Szinnyeimu vlastný životopis, údaje k heslám štyroch zo svojich piatich detí, neskôr aj k heslu učiteľa na kremnickej reálke),¹⁰⁶ *Jozef Škultéty*¹⁰⁷ (v roku 1894 poskytol údaje jazykovedcovi Samuelovi Czambelovi k heslu Jána Francisciho;¹⁰⁸ v roku 1902 vypracoval tri

101 Előszó. In SZINNYEI. *Magyar írók élete és munkái I. (Aachs – Bzenszki)*. Budapest 1891, s. IV., VI.

102 Magyar írók élete és munkái (Životopisy a diela uhorských spisovateľov). In *Slovenské pohľady*, 1890, roč. 10, č. 2, s. 111; Magyar írók élete és munkái. In *Slovenské pohľady*, 1897, roč. 17, č. 5, s. 320.

103 Stur Lajos [heslo]. In SZINNYEI. *Magyar írók élete és munkái XIII. (Steiner – Telfy)*. Budapest 1909, s. 98; Hodža Mihály Milos [heslo]. In SZINNYEI. *Magyar írók élete és munkái IV. (Gyalai – Hyrtl)*. Budapest 1896, s. 945; Hurbán József Miloszláv [heslo]. In Tamže, s. 1440.

104 Magyar írók élete és munkái (Životopisy a diela uhorských spisovateľov). In *Slovenské pohľady*, 1890, roč. 10, č. 2, s. 112.

105 Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Budapest (MTA KIK), sig. Ms 782/282-283, listy P. Križka J. Szinnyeimu st., 17. 8. 1897, 30. 9. 1899; SNA, f. Pavol Križko, k. 12, i. č. 509, list J. Szinnyeiho st. P. Križkovi, 28. 10. 1899.

106 Krizsko Pál [heslo]. In SZINNYEI. *Magyar írók élete és munkái VII. (Köberich – Loysch)*. Budapest 1900, s. 318-321; Krizsko Bohusláv Cyrill [heslo]. In Tamže, s. 316-317; Krizsko Drahtína Zelmira [heslo]. In Tamže, s. 317; Krizsko Jaromir Vitazosláv [heslo]. In Tamže, s. 317; Krizsko Milutin Zelisláv [heslo], s. 317-318; Kulka Ede [heslo]. In Tamže, s. 444-445. Najstaršia Križkova dcéra Ľudmila (vyd. Lehotská) tu heslo nemá.

107 Listy č. 345, 348-350, 355 Jozefovi Szinnyeimu, 1902. In KOCÁK, ed. *Listy Jozefa Škultétyho I*. Martin 1982, s. 195, 197, 199.

108 MTA KIK, sig. Ms 773/190, list S. Czambela J. Szinnyeimu st., 7. 12. 1893; Francisci

heslá – Štefana Mišíka, Jána Mocku a Štefana Moyzesa),¹⁰⁹ ale aj ďalší historici regionálnych dejín.¹¹⁰ Vlastné životopisné heslá takto poslali: zo Žiliny advokát *Alexander Lombardini*,¹¹¹ z Krupiny rímskokatolícky kňaz, v tom čase riaditeľ ľudovej školy *Michal Matunák*,¹¹² z Levoče evanjelický kňaz a historik cirkevných dejín *Ondrej Dianiška* (ten poskytol aj údaje do hesla svojho otca Daniela Dianišku, starého otca Ondreja Škultétyho a rodinných príslušníkov Fabriciovcov).¹¹³

To, v akom rozsahu Szinnyei ich údaje použil, sa ťažšie posudzuje, keďže nemáme možnosť porovnať zaslané rukopisy so zneniami hesiel, ako v prípade kremnického archivára Križka. Jeho rukopisy dokladajú, že životopisné profily detí zostali zachované takmer v pôvodnom rozsahu, ako ich Križko Szinnyeimu poslal. V prípade Križkovho vlastného hesla Szinnyei nezaradil všetky bibliografické odkazy na jeho samostatné publikácie a dobové články, zrejme z priestorových dôvodov či snahy zachovať jednotný formát citovania.¹¹⁴ Pri jeho zostavovaní si pomáhal aj údajmi z hesla *Križko Pál*, ktoré Križko pripravil do druhého zväzku doplnkov k veľkému lexikónu *Pallas*.¹¹⁵

János [heslo]. In SZINNYEI. *Magyar írók élete és munkái III. (Fa – Gwóth)*. Budapest 1894, s. 713-714.

109 Misík István [heslo]. In SZINNYEI. *Magyar írók élete és munkái IX. (Mircse – Oszvaldt)*. Budapest 1903, s. 6-7; Mocko János [heslo]. In Tamže, s. 57-58; Moyses István [heslo]. In Tamže, s. 352-354.

110 Niektorí vyhľadali Szinnyeiho pomoc pre jeho široký faktografický rozhľad, napr. o údaje k Detve a Hriňovej (prípadne o informácie o mieste ich uloženia) ho v roku 1902 požiadal Karol Anton Medvecký, kaplán v Krupine, keď pripravoval monografiu k dejinám Detvy. O rok, keď pracoval na monografii svojej rodiny, obrátil sa na Szinnyeiho s prosbou o údaje (prípadne literatúru) k rodine Medveckovcov z Oravskej stolice. MTA KIK, sig. Ms 785/51-52, listy K. A. Medveckého J. Szinnyeimu st., 29. 1. 1902, 13. 11. 1903.

111 Lombardini Sándor [heslo]. In SZINNYEI. *Magyar írók élete és munkái VII. (Köberich – Loysch)*. Budapest 1900, s. 1361; MTA KIK, sig. Ms 798/137, list J. Szinnyeiho st. A. Lombardinimu, 24. 12. 1890.

112 Matunák Mihály [heslo]. In SZINNYEI. *Magyar írók élete és munkái VIII. (Löbl – Minnich)*. Budapest 1902, s. 865-867; MTA KIK, sig. Ms 785/33, list M. Matunáka J. Szinnyeimu st., 30. 11. 1895. Matunák Szinnyeimu priebežne posielal doplnky k bibliografii svojich diel. Tamže, sig. Ms 785/34-37, listy M. Matunáka J. Szinnyeimu st., 13. 1. 1896, 3. 6. 1896, 12. 1. 1901; korešpondenčná karta M. Matunáka J. Szinnyeimu st., 8. 5. 1901.

113 Dianiska András [heslo]. In SZINNYEI. *Magyar írók élete és munkái II. (Caban – Exner)*. Budapest 1893, s. 859-861; Dianiska Dániel [heslo]. In Tamže, s. 861-862; Fabriczy (Fabricius) András; Fabriczy (Fabricius) Dávid; Fabriczy Gyula; Fabriczy Kornél; Fabriczy Samuel [heslá]. In SZINNYEI. *Magyar írók élete és munkái III. (Fa – Gwóth)*. Budapest 1894, s. 63-72.

114 Porovnaj: SNA, f. Pavol Križko, k. 21, i. č. 686, Životopisy Pavla Križku a jeho detí Bohuslava, Drahotíny, Milutína a Jaromíra, 15. 8. 1897.

115 SNA, f. Pavol Križko, k. 20, i. č. 666, Dáta ku môjmu životopisu pre Pallas Veľký Lexikón, 1. 5. 1899; Križko, Pál [heslo]. In *A Pallas nagy lexikona XVIII (II. Pótkötet) K – Z*. Budapest

Pri slovenských názvoch diel žiadal Szinnyei od autorov uviesť aj ich maďarský preklad.¹¹⁶ Pokiaľ boli heslá stručnejšie, údaje sa snažil dohľadať a doplniť z iných (aj slovenských) zdrojov. Pri spracovaní slovacikálnych hesiel čerpal predovšetkým zo *Slovenských pohľadov* (odkázal sa na ne pri minimálne 101 heslách)¹¹⁷ a z Vlčkových *Dejín literatúry slovenskej* (pri minimálne 70 heslách). Vlčkove Dejiny sa mu však zdali dosť povrchné spracované.¹¹⁸ Preto, pokiaľ to bolo možné, uprednostňoval heslá priamo od autorov, resp. odborníkov v danej oblasti. Za „odborníka“ považoval redaktora *Slovenských pohľadov* J. Škultétyho, ktorému napísal, že je pripravený prijať od neho údaje o akomkoľvek spisovateľovi (podľa Szinnyeiho, čo je v *Slovenských pohľadoch*, „lepšie napíše a doplní Škultéty“).¹¹⁹ Ním vypracované heslá si pochvaloval („je to výborné, zdá sa, že poznáte moju prácu“),¹²⁰ na rozdiel od iných, ktorí mu poslali nie vždy úplné informácie. Škultéty prisľúbil Szinnyeim, že pošle zoznam spisovateľov, ktorých životopisné profily by mohol v budúcnosti spracovať.¹²¹ No z nezistených dôvodov ich spolupráca po roku 1902 nepokračovala. Pravdepodobne za tým bola Škultétyho pracovná vyťaženosť v martinských redakciách, jeho neočakávané väzenské pobyty koncom roku 1902 a 1903, prípadne iné politické či súkromné okolnosti, ktoré ich listový kontakt prerušili.

K Szinnyeiho „tieňovým“ spolupracovníkom patrili slovenský bibliograf Ľudovít Vladimír Rizner (jeho meno ako autora hesiel totiž v lexikóne nefiguruje a ani v listoch nie sú ním dodané heslá bližšie špecifikované). S prosbou o spoluprácu sa na neho Szinnyei obrátil v roku 1891, keď sa presvedčil o jeho dôkladných znalostiach z literatúry, ktoré preukázal pri vyhotovení doplnkov pre štvorzväzkové bibliografické dielo Gézu Petrika *Magyarország bibliographiája 1712 – 1860*.¹²² Keď totiž vyšiel prvý zväzok tejto Bibliografie, Rizner si ho preštudoval, ocenil Petrikovu dlhoročnú prácu, no keď zistil, že v ňom chýba najmenej stovka slovenských spisov, zaumienil si zostaviť k bibliografii slovenské

1900, s. 118.

116 SNA, f. Pavol Križko, k. 12, i. č. 509, list J. Szinnyeiho st. P. Križkovi, 18. 9. 1899.

117 Szinnyei ako kustód oddelenia periodík Národného múzea si mohol čísla jednotlivých ročníkov *Slovenských pohľadov* prelistovať priamo v muzeálnej knižnici (tá si niektoré chýbajúce čísla, hoci aj staršie, vyžiadala od redaktora J. Škultétyho). LA SNK, f. Jozef Škultéty, sign. 49 BF 25, list Uhorského národného múzea J. Škultétymu, 28. 7. 1898.

118 LA SNK, f. Ľudovít Vladimír Rizner, sig. M 89 D 8, list J. Szinnyeiho st. Ľ. V. Riznerovi, 10. 6. 1891 (koncept listu: MTA KIK, sig. Ms 798/505).

119 SNA, f. Jozef Škultéty, sign. 49 AP 27, list J. Szinnyeiho st. J. Škultétymu, 22. 3. 1902.

120 Tamže, 8. 4. 1902.

121 List č. 349: Jozefovi Szinnyeim, 5. 5. 1902. In KOCÁK, ed. *Listy Jozefa Škultétyho*, s. 197.

122 LA SNK, f. Ľudovít Vladimír Rizner, sig. M 89 D 8, list J. Szinnyeiho st. Ľ. V. Riznerovi, 10. 6. 1891.

(aj inorečové) doplnky. Za vyše 400 doplnkov, ktoré Petrikovi v júni 1891 zaslal, dostal Rizner grátis výtlačok jeho bibliografie. Keď v roku 1892 vyšiel aj štvrtý, posledný zväzok, Rizner prejavil sklamanie, lebo jeho doplnky (tvorili takmer 100 strán) uverejnil Petrik pod vlastným menom, s poznámkou na rube titulnej strany:¹²³ „*Väčšinu slovenskej literatúry v »Doplnkoch« publikujem na základe spracovania evanjelického učiteľa Lajosa Riznera.*“¹²⁴ Podľa Riznera, ktorý sa v liste pošťazoval Škultétymu, zostavil v doplnku k dielu všetku literatúru, nielen jej značnú časť.¹²⁵

Szinnyei oslovil Riznera v čase, keď začal zostavovať druhý zväzok lexikónu: „*Zahrnul som do výberu všetkých domácich spisovateľov, aj Slovákov* [podčiarkol Szinnyei – pozn. A. K.]; *bohužiaľ, práve v tomto bode som sa najviac zasekol.*“ Preto od Riznera žiadal životopisné údaje k slovenským spisovateľom, ktorých mená sa začínajú na „Ca“ (menovite Ján Caltík, Ján Capko, Adam Chalupka):

„*Ak už nič iné, tak aspoň, aké mal zamestnanie, či je nažive alebo zomrel, kde, kedy? Ďalej, do ktorých novín prispieval (názov a rok vydania, nanajvýš stačí ešte to, či písal teologické alebo historické články či aké iné?). Potom názvy jeho samostatne vydaných diel, pričom k slovenskému názvu pripojiť aj jeho maďarský preklad.*“¹²⁶

Svoju prosbu Szinnyei zopakoval koncom augusta 1891, po necelých troch mesiacoch od prvého listu, ktorý zostal bez odpovede,¹²⁷ dokonca oslovil aj prešporského profesora Ľudovíta Wagnera, aby sa s Riznerom spojil. Z Riznerovho listu J. Škultétymu sa dozvedáme, že Szinnyeimu napokon odpovedal, no z dôvodu pracovnej vyťaženia ho musel odmietnuť („*nemožno a nemožno pre iné mnohé práce*“).¹²⁸ Szinnyei sa preto obrátil na Samuela Czambela, ktorý vtedy pôsobil na prekladateľskom oddelení predsedníctva uhorskej vlády, pričom si neodpustil v liste poznámku – „*požiadal som o článok dr. Lajosa Wagnera a Riznera, [ale] nechali ma v štichu*“. Od Czambela očakával krátky životopis J. Cap-

123 KLIMEKOVÁ. Spolupráca medzi zakladateľmi národných bibliografií Slovenska a Maďarska L. V. Riznerom a G. Petrikom. In KOVAČKA, ed. *Ľudovít Vladimír Rizner 1849 – 1913. Jubilejný zborník zo seminára k 140. výročiu Riznerovho narodenia*. Martin 1993, s. 133-134.

124 V origináli: „*A „Pótlék“-ban levő tót irodalom legnagyobb részét Rizner Lajos ev. tanító összeállítására alapján közlöm.*“ P. G. Pótlék. In PETRIK. *Magyarországi bibliographiája 1712 – 1860, IV. zv.* Budapest 1892, s. 6.

125 KLIMEKOVÁ, Spolupráca medzi zakladateľmi národných bibliografií..., s. 134.

126 LA SNK, f. Ľudovít Vladimír Rizner, sig. M 89 D 8, list J. Szinnyeiho st. L. V. Riznerovi, 10. 6. 1891.

127 Tamže, 31. 8. 1891.

128 List č. 9: Riznera Škultétymu, b. d. [asi 1896/1897]. In KUZMÍK, ed. *Riznerove listy Jozefovi Škultétymu*. Martin 1955, s. 9.

ka, ale aj Jána a Samuela Chalupkovcov.¹²⁹ Zdá sa, že Szinnyei ani tu nepochodil, lebo keď vyšiel druhý zväzok, pod biografickými profilmi „Capko János“, „Chalupka Adám“, „Chalupka János“ a „Chalupka Sámuel“ sa Czambelova súčinnosť nespomenula;¹³⁰ Szinnyei ich spracoval prevažne na základe Toldyho a Petrikovej bibliografie, zvyšok doplnil zo *Slovenských pohľadov* a Vlčkových *Dejín*.¹³¹

Po počiatočnej neúspešnej Szinnyeiho snahe získať Riznera na spoluprácu mu časom predsa len (aspoň čiastočne) vyhovel. Rizner sa totiž v liste priateľovi zo študentských čias Michalovi Kiššovi, ktorému v júli 1893 písal o svojich pracovných povinnostiach, zmienil, že aj pre Szinnyeiho veľké dielo zostavil niekoľko životopisov (no nekonkretizoval ich).¹³² Osobne sa so Szinnyeim stretol v septembri 1900 počas výskumu v knižnici peštianskeho Národného múzea,¹³³ kde si podmienky na štúdium a aj personál mimoriadne pochvaloval („*sú to tam »fain« páni*“). Podobne ako pred takmer desaťročím aj teraz ho Szinnyei požiadal o pomoc, no ako sa Rizner v liste zdôveril Andrejovi Kmeťovi, vtedajšiemu predsedovi Muzeálnej slovenskej spoločnosti, „*sľúbil som – ale či splním, je otázkou*“.¹³⁴ Ak aj Rizner nemal čas, minimálne poskytol životopisné údaje a bibliografické odkazy ostatným historikom, napr. podľa J. Valacha podklady na vypracovanie hesiel do Szinnyeiho lexikóna posielal Škultétymu práve Rizner. Údajne k tomuto dielu spracoval aj doplnky, podobne ako k ostatným dobovým slovníkom (aj českým).¹³⁵ Rizner lexikón dobre poznal, z Budapešti – priamo od

129 MTA KIK, sig. Ms 796/596, list J. Szinnyeiho st. S. Czambelovi, b. d.

130 Samuel Czambel prispel do Szinnyeiho lexikónu inými heslami: „Czambel Samu“, „Blahoszlav János idosb. (Blasius)“, „Blahoszlav János ifjabb“, „Csernyánszky Sámuel“, „Fejérpataky (Belopotocky) Gáspár, kelepcsényi“, „Feriencsik Miklós István“, „Gazda Antal Adalbert“, so Škultétyho pomocou aj „Francisci János“. MTA KIK, sig. Ms 796/595, list J. Szinnyeiho st. S. Czambelovi, 12. 7. 1890; Tamže, sig. Ms 773/189-190, listy S. Czambela J. Szinnyeim st., 18. 9. 1893, 7. 12. 1893.

131 Heslo učiteľa vo Vrbovom Jána Caltika do lexikónu nezaradil; azda aj preto, že nebol literárne činný.

132 List č. 34: Michalovi Kiššovi, 10. 7. 1893. In POSPÍŠIL, ed. *Ludovít Rizner v listoch Michalovi Kiššovi*. Bratislava 1936, s. 125-126. Spoluprácu so Szinnyeim potvrdil v recenzii aj Škultéty: „*Spočiatku podával niečo i náš Rizner*.“ Magyar írók élete és munkái. In *Slovenské pohľady*, 1915, roč. 35, č. 7, s. 424.

133 LA SNK, f. Ludovít Vladimír Rizner, sig. M 89 C 14, list Uhorského národného múzea (knižnice) Ľ. V. Riznerovi, 19. 9. 1900.

134 List č. 34: Riznera Kmeťovi, 17. 9. 1900. In SOKOLÍK, ed. *Listy Ludovíta Vladimíra Riznera Andrejovi Kmeťovi*. Martin 1970, s. 98; List č. 35: Riznera Kmeťovi, 28. 9. 1900. In Tamže, s. 99.

135 VALACH. Ludovít V. Rizner a súveká slovenská historiografia. In KOVAČKA, ed. *Ludovít Vladimír Rizner 1849 – 1913*, s. 288.

vydavateľa – mu prvé zošity zaobstarával Czambel,¹³⁶ neskôr si ich predplácal alebo požičiaval. Že s nimi intenzívne pracoval, odráža aj jeho korešpondencia so Škultétym na prahu 20. storočia.¹³⁷ Keďže dielo obsahovalo aj životopisy slovenských spisovateľov, považoval ho za „*znamenity prameň*“ k svojej *Rukoväti k dejinám slovenskej literatúry*, zostavovanej vo forme životopisného a bibliografického slovníka¹³⁸ (vyšla až po Riznerovej smrti, v rokoch 1929 – 1934 v šiestich zväzkoch pod názvom *Bibliografia slovenského písomníctva od najstarších čias do konca roku 1900*).

Lexikón *Magyar írók élete és munkái* osobnosti slovenskej historiografie nielen poznali a pracovali s ním, ale ho aj doplnkami vylepšovali a posudzovali. V *Slovenských pohľadoch* vychádzali recenzie J. Škultétyho, ktorý vybrané zväzky tohto diela podroboval kritike z hľadiska kvality spracovania hesiel slovenských spisovateľov. Keď vyšiel prvý zošit, ocenil nestrannosť redakcie a vyslovil nádej, že keď takto bude pokračovať, „*môže sa stať dobrým materiálom i pre dejiny slovenskej literatúry*“.¹³⁹ Počiatkový optimistický ohlas však vystriedali ku koncu storočia vážne pochybnosti o objektívnosti a nestrannosti tohto diela. Výber slovenských mien bol podľa Škultétyho náhodný, nesystematický („*umiestni sa len to, čo sa popadne*“), mnohí známejší literáti sa do lexikóna ani nedostali (napr. Ján Botto, Martin Kukučín, Gustáv K. Zechenter).¹⁴⁰ V životopisných údajoch niektorých osobností nachádzal faktografické, často do očí bijúce chyby, neúplné či nesprávne bibliografické odkazy, v hesle Jána Kollára, menej Ľudovíta Štúra aj neobjektívny, resp. „*nehistorický výklad*“.¹⁴¹ Nepriamo vyzýval tvorcov lexikónu k serióznosti a dôkladnosti:

„*Niet v Pešti človeka, ktorý by o Kollárovi korektne a objektívne bol vedel napísať? Ak nebolo by ho v Pešti, bolo ho hľadať ďalej. Kto bude chcieť dôkladnejšie sa poučiť o Jánovi Kollárovi, obráti sa síce inam, nie k »Magyar írók élete és munkái«; ale reputácia vydania vyžaduje, aby*

136 ORMIS, ed. *Denník Ľudovíta V. Riznera*. Bratislava 1955, s. 128.

137 List č. 34: Riznera Škultétymu, 27. 12. 1903. In KUZMÍK, ed. *Riznerove listy Jozefovi Škultétymu*, s. 18; List č. 42: Riznera Škultétymu, 15. 7. 1905. In Tamže, s. 22.

138 ORMIS, ed. *Denník Ľudovíta V. Riznera*, s. 145.

139 Magyar írók élete és munkái. In *Slovenské pohľady*, 1890, roč. 10, č. 2, s. 112.

140 Tamže, 1897, roč. 17, č. 5, s. 320; Tamže, 1914, roč. 34, č. 8, s. 492. Do Szinnyeiho lexikónu sa nedostali ani heslá slovenských spisovateľiek z prelomu 19. a 20. storočia, ba ani ďalších reprezentantov slovenského realizmu ako Janko Jesenský či Jozef Gregor Tajovský. HALÁSZ. Slovenská literatúra v literárnohistorických prácach napísaných po maďarsky (1867 – 1918), s. 418.

141 Magyar írók élete és munkái. In *Slovenské pohľady*, 1899, roč. 19, č. 1, s. 64; Tamže, 1904, roč. 24, č. 9, s. 610-611; Tamže, 1907, roč. 27, č. 2, s. 127-128; Tamže, 1908, roč. 28, č. 8, s. 510-511.

niečo seriózneho, hodnoverného bolo v ňom o takých historických osobnostiach, ako je básnik Slávy dcéry.“¹⁴²

Posledný Škultétyho ohlas na životopisný slovník vyšiel v roku 1915, dva roky po Szinnyeiho smrti, najmä so zámerom oboznámiť čitateľov s možnosťou posielat’ doplnky a opravy k heslám mladému bibliografovi Pálovi Gulyásovi do peštianskeho Národného múzea. Škultéty dodal, že „*redaktor si privátne koná, aby v diele slovenskí spisovatelia mohli byť obsažení čím najúplnejšie*“.¹⁴³

Predstavenie spolupráce slovenských a maďarských historikov od poslednej tretiny 19. do začiatku 20. storočia na základe ich korešpondenčného styku, čiastočne aj ich publikačných aktivít a ohlasov na ich diela, otvorilo viac úvah a otázok, na ktoré nateraz nemáme jednoznačné odpovede. V štúdiu sme pomenovali tri rámce – platformy, kde sa záujmy slovenskej a maďarskej historiografie stretávali, hoci aj tu pri odlišných predstavách, pokiaľ išlo o výslednú podobu konceptu dejín: zámerom oboch historiografií bolo prispievať k vlasteneckej historiografii, no kým slovenskí historici rozumeli pod tým uhorské (spoločné) dejiny, v ktorých sa snažili nájsť miesto aj pre slovenské; v *centre* etablovaní maďarskí historici smerovali k uhorským (maďarským) dejinám. Preto na úvodnú úvahu, či spolupracovali väčšmi v *záujme vedy* alebo skôr v *záujme národa a vlasti*, sa dá nateraz odpovedať, že sa aspoň navonok snažili o istú vyváženosť.

Vo vzájomnej komunikácii zdôrazňovali potrebu nestrannosti a objektivity, historickú pravdu a vedeckú hodnotu diela založeného na archívnych prameňoch. Mozaiku dejín uhorskej vlasti pomáhali zase dotvárať odkrývaním archíválií – hugarík z domácich a zahraničných archívov – a ich sprístupňovaním v podobe odpisov a registrov, tiež lexikografickými heslami spisovateľov z územia Uhorska, kultúrohistorickými staťami k ranonovovekým dejinám Uhorska (vrátane regionálnych a cirkevných dejín). Evidentne staršia kultúrna (cirkevná) história bola imúnnejšia voči „politickým vášňam“ a národnostným konfrontáciám. Historikom ako Križko a Kvačala poskytlo centrum (no aj ich profesia) inštitucionálny rámec pre seriózny výskum v archívoch, nástroj k vecnejšej interpretácii a argumentácii, opierajúcej sa o fakty z písomných prameňov. Zároveň tak Križko ako ani Sasinek či Škultéty nestrácali zo zreteľa potrebu rozvíjať slovenskú historickú spisbu (koncept slovenských dejín). Hoci slovensko-maďarská odborná spolupráca nebola jednostranná, predsa závisela od autorít z *centra*, ktoré ju iniciovali a udržiavali, napr. v historiografii S. Szilágyi, v lexikografii zase J. Szinnyei st.

142 Tamže, 1899, roč. 19, č. 1, s. 64.

143 Tamže, 1915, roč. 35, č. 7, s. 424.

O autorovi/About the author

Mgr. Alica Kurhajcová, PhD.

Katedra histórie, Filozofická fakulta

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica

Slovenská republika

e-mail: alica.kurhajcova@umb.sk

<https://orcid.org/0000-0003-1528-466X>

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55613060600>

<https://www.webofscience.com/wos/author/record/AAA-8678-2021>

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and Archives sources

Literárny archív Slovenskej národnej knižnice, Martin (LA SNK)

- f. Ľudovít Vladimír Rizner
- f. František Vítázoslav Sasinek
- f. Jozef Škultéty

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Budapest (MTA KIK)

Országos Széchényi Könyvtár – Kézirattár, Budapest (OSzKK)

- f. IX. Szilágyi Sándor

Slovenský národný archív, Bratislava (SNA)

- f. Pavol Križko

Dobové periodiká / Periodicals

Slovenské pohľady, 1881, 1890, 1897, 1899, 1904, 1907, 1908, 1914, 1915

Századok, 1867, 1874 – 1877, 1879, 1885, 1897, 1902

Történelmi Tár, 1891 – 1893, 1897

Dobová literatúra / Literature

A Pallas nagy lexikona XVIII. zv. (II. Pótkötet) K – Z. Budapest: Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1900.

KRIZSKÓ, Pál. *A körmöczi régi kamara és grófjai. (Olvastatott a II. osztálynak 1879. november 10-én tartott ülésén)*. Budapest: A M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatala, 1880.

KRIŽKO, Pavel. Stredoveké národnostné pomery na Slovensku. In *Sborník Museálnej slovenskej spoločnosti*, roč. 2. Turčiansky Sv. Martin: Tlačou kníhtlačiarско-účastinárskeho spolku – Nákladom vlastným, 1897, s. 153-177.

- PETRIK, Géza. *Magyarország bibliographiája 1712 – 1860. IV. zv.* Budapest: Pallas Részvénytársaság Nyomdája, 1892.
- SZILÁGYI, Sándor ed. *A magyar nemzet története. I. – X. zv.* Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1895 – 1898.
- SZINNYEI, József. *Magyar írók élete és munkái. I. – XIV. zv.* Budapest: Hornyánszky Viktor, 1891 – 1914.
- THALLÓCZY, Lajos. *A kamara haszna (lucrum camerae) története kapcsolatban a magyar adó- és pénzügy fejlődésével.* Budapest: Weiszmann Testvérek Bizománya, 1879.

Pramenné edície / Source editions

- BAKOS, József, ed. *Fejezet a magyar comenius kutatás történetéből (Kvacsala János magyar vonatkozású levelezése). Pedagógiai múzeum I.* Budapest: Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 1971.
- BERNÁT, Libor, ed. *Korešpondencia Jána Kvačalu s Jozefom Škultétym.* Bratislava: Eko-konzult, 2014.
- FEJÉRPATAKY, László, ed. *Magyarországi városok régi számadáskönyvei (Selmeczbánya, Pozsony, Besztercebánya, Nagyszombat, Sopron, Bártfa és Körmöczbánya városok levéltáraiból).* Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia, 1885.
- CHMEL, Rudolf, ed. *Literárne vzťahy slovensko-maďarské. Dokumenty z 19. a zo začiatku 20. storočia.* Martin: Osveta, 1973.
- KATONA, Csaba a DEMMEL, József eds. *Slovenský kňaz, maďarský historik. Listy a denník Ľudovíta Haana.* Békéscsaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku; Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történeti Intézet, 2016.
- KOCÁK, Michal, ed. *Listy Jozefa Škultétyho I.* Martin: Matica slovenská, 1982.
- KUZMÍK, Jozef, ed. *Riznerove listy Jozefovi Škultétymu.* Martin: Matica slovenská, 1955, s. 9.
- LEHOTSKÁ, Darina, ed. *Križko, Pavel. Z dejín banských miest na Slovensku.* Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1964.
- ORMIS, Ján Vladimír, ed. *Denník Ľudovíta V. Riznera.* Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1955.
- POSPÍŠIL, Jozef, ed. *Ľudovít Rizner v listoch Michalovi Kiššovi.* Bratislava: Nákladom Štátneho nakladateľstva, 1936.
- SOKOLÍK, Viliam, ed. *Listy Ľudovíta Vladimíra Riznera Andrejovi Kmeťovi.* Martin: Matica slovenská, 1970.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

- ASSMANNOVÁ, Aleida. *Prostory vzpomínání. Podoby a proměny kulturní paměti.* Praha: Univerzita Karlova – Nakladatelství Karolinum, 2018.
- Biografický lexikón Slovenska II. (C – F).* Martin: Slovenská národná knižnica, 2004.
- DEMMEL, József. „Egész Szlovákia elfért egy tutajon...“. *Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről.* Pozsony: Kalligram, 2009.
- ERŐS, Vilmos. *Modern historiográfia. Az újkori történetírás egy története.* Budapest: Ráció Kiadó, 2015.
- GUNST, Péter. *A magyar történetírás története.* Debrecen: Csokonai, 2000.
- KÁFER, István. *Vzájomnosti slovensko-maďarské.* Budapest: Tankönyvkiadó Vállalat, 1984.
- KMEŤ, Miroslav a OTTMÁROVÁ, Bernadeta. *Na žirnej rovine... Z príbehu Čabána Michala Žilinského.* Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2014.

- KMEŤ, Miroslav. *Historiografia dolnozemsých Slovákov v 19. storočí*. 2. vyd. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2010.
- KUTNAR, František a MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscství. Od počátku národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. Praha: NLN, 2009.
- NIEDERHAUSER, Emil. *A történetírás története Kelet-Európában*. Budapest: História – MTA Történettudományi Intézet, 1995.
- POTEMRA, Michal, ed. *Slovenská historiografia v rokoch 1901 – 1918*. Košice: Štátna vedecká knižnica, 1980.
- ROMSICS, Ignác. *Clio bővületében. Magyar történetírás a 19-20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Budapest: Osiris Kiadó, 2011.
- Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990) V. (R – Š)*. Martin: Matica slovenská, 1992.
- SZIKLAY, László a CHMEL, Rudolf, eds. *Tradície a literárne vzťahy : (zborník z konferencie o vzťahoch slovenskej a maďarskej literatúry v Smoleniciach v dňoch 17. – 18. nov. 1969)*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1972.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

- BOKES, František. Szlovák témák és szlovák munkatársak jelentkezése a Századok hasábjain (1867 – 1918). In *Századok*, 1968, roč. 102, č. 3-4, s. 649-655.
- GAAL, György. Erdély története: Szilágyi Sándor (1827 – 1899). In *Studia Doctorum Theologiae Protestantis*, 2010, roč. 1, s. 309-324.
- GYÁNI, Gábor. Kánon, ellenkánon és politikai megfelelés. In DÉNES, Iván Zoltán, ed. *A magyar történetírás kánonjai*. Budapest: Ráció Kiadó, 2015, s. 19-39.
- HALÁSZ, Ivan. Slovenská literatúra v literárnohistorických prácach napísaných po maďarsky (1867 – 1918). In *Slovenská literatúra*, 2021, roč. 68, č. 4, s. 408-431. <https://doi.org/10.31577/slovlit.2021.68.4.3>
- HOLLÝ, Karol. Snahy o inštitucionalizáciu slovenskej vedy pred rokom 1939. In KOVÁČ, Dušan, ed. *Dejiny Slovenskej akadémie vied*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2014, s. 21-52.
- HOLLÝ, Karol. Zo vzájomnej korešpondencie Pavla Križka a Karla Kálala. In HAAS KIANIČKA, Daniel, ed. *Museion. Zborník Kremnického múzea*. Kremnica: Národná banka Slovenska – Múzeum mincí a medailí, 2016, s. 129-147.
- KLIMEKOVÁ, Agáta. Spolupráca medzi zakladateľmi národných bibliografií Slovenska a Maďarska Ľ. V. Riznerom a G. Petrikom. In KOVAČKA, Miloš, ed. *Ľudovít Vladimír Rizner 1849 – 1913. Jubilejný zborník zo seminára k 140. výročiu Riznerovho narodenia*. Martin: Matica slovenská; Zemianske Podhradie: Obecný úrad, 1993, s. 132-138.
- KMEŤ, Miroslav a OTTMÁROVÁ, Bernadeta. Károly Szabó vs. Jonáš Záborský (1868) o problematike ovládnutia tzv. Hornej zeme starými Maďarmi. In *Acta historica Neosoliensia*, 2009, roč. 12, s. 455-470.
- KODAJOVÁ, Daniela. Úvahy slovenských národovcov o potrebe inštitucionalizovať zbieranie pamiatok minulosti. In *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 2013, roč. 1, č. 2, s. 7-17.
- KUDZBELOVÁ, Zuzana. Prispievateľská činnosť J. M. Hurbana v (Riegrovom) slovníku naučnom. In KODAJOVÁ, Daniela a MACHO, Peter, eds. *Jozef Miloslav Hurban – osobnosť v spoločnosti a reflexii*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2017, s. 251-264.
- KURHAJCOVÁ, Alica. Vede a národu: záujem o slovenské (slovanské) starožitnosti v 50. – 70. rokoch 19. storočia. In POKORNÁ, Magdaléna a CHARVÁT, Petr, eds. *Archeologie v národním obrození - národní obrození v archeologii*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2021, s. 38-56.

- LEHOTSKÁ, Darina. Pavol Križko – priekopník slovenského archívnictva (1841 – 1902). In *Slovenská archivistika*, 1980, roč. 15, č. 1, s. 13-34.
- MIHÓKOVÁ, Mária. Maďarská historiografia o Slovákoch a o Slovensku do roku 1918. In *Historický časopis*, 1981, roč. 29, č. 1, s. 84-90.
- VALACH, Július. Ľudovít V. Rizner a súveká slovenská historiografia. In KOVAČKA, Miloš, ed. *Ľudovít Vladimír Rizner 1849 – 1913. Jubilejný zborník zo seminára k 140. výročiu Riznerovho narodenia*. Martin: Matica slovenská; Zemianske Podhradie: Obecný úrad, 1993, s. 284-289.
- VÖRÖS, László. Sociálna funkcia historického poznania. In *Historický časopis*, 2016, roč. 64, č. 4, s. 619-629.

Dizertačné práce / Thesis

- HOLLY, Karol. *Historická ideológia a slovenské národné hnutie na prelome 19. a 20. storočia* [Dizertačná práca]. Bratislava: Historický ústav SAV, 2008.